

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ İKTİSAT FAKÜLTESİ
MEZUNLARI CEMİYETİ
AYLIK YAYIN ORGANI

İKTİSAT DERGİSİ

ARALIK 1973

SAYI 114

CİLT : 19

500 KURUŞ

SİFAS
SENTETİK İPLİK FABRİKALARI A.Ş.

POLYESTER **NAYLON 6**

ELYAF

ŞİRKET MERKEZİ : Sanayi Bölgesi; BURSA
Tel: 18500-18504 Büro Ata-
türk Cad. Ticaret Bankası
İş Hanı Kat 1, Tel: 14489

İSTANBUL BÜROSU : Manifaturacılar Çarşı-
sı No. 3501 — 3502,
Atatürk Bulvarı,
Unkapanı, İstanbul
Tel. 22 35 73, 27 72 53

Dikkat !

Daha evvel başka yerde basılan yazılara ücret ödenmez. Yazılarda ki fikirler yazarlara aittir. Cemiyeti ve dergiyi so-
rumlu kılmaz gönderilen yazılar basılsın veya basılmasın iade
edilmez.

Reklâm Tarifesi

Ön kapak içi	750,— TL.
İç sahife	500,— TL.
Arka kapak içi	750,— TL.
Arka kapak	1000,— TL.

İKTİSAT DERGİSİ

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ İKTİSAT FAKÜLTESİ
MEZUNLARI CEMİYETİ YAYIN ORGANIDIR

İktisaden zayıf bir millet fakrû sefaletten kurtulmaz; Kuvvetli bir medeniyete, refah ve saadete kavuşamaz; /çtimai ve Siyasî felâketlerden yakasını kurtaramaz.
K. ATATÜRK

CİLT : XIX

Sayı 114

ARALIK 1973

Fiatı : 5 T.L.

Yıllık : 60 - 6 Aylık : 30 TL.

Sahibi : Cemiyet Adına Dr. Cemalettin ÖZABACI

Yazı İşleri Müdürü : Ayhan BERMEK

İdare Yeri : Tünel Galip Dede Cad. No. 48/1

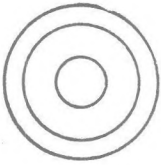
Telefon : 44 04 36 - 49 89 03 - 44 48 63

P. K. 599 Karaköy/İst.

Basıldığı yer : YENİLİK BASIMEVİ

İÇİNDEKİLER

2. III Beş Yıllık Kalkınma Plânında Bölgesel
Gelişme Farklılığı Tedbirleri Mehmet Y. ASLANTAŞ
16. Fazla Çalışma İbrahim KAZANCI
20. Fiat Kontrol Komitesi Etrafında Beliren Görüşler Oğuz AYDEMİR
25. Uluslararası Ekonomik ve Parasal Durum Dündar MURADOĞLU
34. Ayın İktisadî - Malî - Hukukî ve Sosyal Mevzuatı Mehmet EMANET
37. Dağıtım Kesiminde Rasyonelleşme Hareketi Dündar MURADOĞLU

III. Beş Yıllık Kalkınma Plânında Bölgesel Gelişme Farklılığı Tedbirleri

MEHMET Y. ASLANTAŞ

(Geçen sayıdan devam)

Türkiye'de on yıllık plân uygulaması sonunda ekonomik ve sosyal yapıda oldukça ileri ve önemli sayılabilecek gelişmeler sağlanmıştır. Bu dönemde Ekonomik ve Sosyal yapıyı sanayileşmiş toplum yapısına dönüştürmeyi hedef alan çabalar sürdürülmüş, planların hedef aldığı ölçüde yapısal bir değişiklik sağlanamamakla birlikte oldukça önemli gelişmeler kaydedilmiştir. TABLO I 'de Türkiye'nin 1972 yılında ulaştığı ekonomik ve sosyal gelişmeler düzeyi, planlı dönemin başlangıcı olan 1962 yılı ile karşılaştırılmalı olarak, kalkınma kavramını sayılaştıran özellikleri de

kapsamına almasına dikkat edilerek, gösterilmiştir. TABLO I'in ilk bölümü sanayileşmeyi ekonomik alanda yansıtan temel göstergeleri kapsamaktadır. TABLO I'de görüleceği gibi bunlar sırasıyla; fert başına gelir, gayrisafi yurt içi hasılanın sektörler itibariyle bileşimi, imalât sanayiinin alt hasılanın sektörler itibariyle bileşimi, imalât sanayiinin alt sektörlerle bölünümü, gayri safi hasıla içinde yatırımların payı ve bazı temel mallarda fert başına tüketimdir.

Yine TABLO I'de görüleceği gibi On Yıllık dönümde gayri safi yurt için hasıla içinde tarım gelirinin payı büyük ölçüde azalmış, buna karşı-

lık sanayi ve hizmetlerin payında yükselme kaydedilmiştir. Yatırımların gayri safi milli hasılaya oranında artma olduğu, imalât sanayiinde gelişme sağlandığı, imalât sanayi içinde de tüketim malları üretiminin düştüğü, ara malları üretiminin arttığı görülebilmekte, ancak yatırım malları üretiminde gelişme olmakla beraber ara malları üretimi kadar ve istenen düzeyde olmadığı izlenebilmektedir.

TABLO I'in ikinci bölümü kalınma çabalarının sosyal açıdan değerlendirilmesi ile ilgili temel göstergeleri kapsamaktadır. TABLO I'de görülebileceği gibi bunlar sırasıyla; iş gücüne katılma oranı, iş gücünün sektörler itibarıyla dağılımı, istihdam olanaklarındaki artışlar, eğitim ve sağlık hizmetlerinde sağlanan iyileşmelerdir. Bu sosyal göstergelerden de bu alanda oldukça ileri sayılabilecek gelişmeler kaydedildiği görülmektedir.

TABLO I'de yer alan sosyal ve ekonomik göstergelerde izlenen gelişimler toplum yapısının sanayileşmeye yöneldiği ve yaşama düzeyinin iyileştiğini göstermektedir.

Ülkemiz On Yıllık dönemde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere gelişme hızından daha yüksek bir büyüme hızına ulaşmasına rağmen, yukarıda incelenen göstergeler bakımından gelişmiş ülkelerin

gerisinde bulunduğu bilinmektedir. Türkiye gelişmişlik düzeyi bakımından hedef aldığı çağdaşlaşma ülküsü batı ülkelerinin gelişmişlik düzeyidir. Bu hedefe ulaşabilmek için büyük bir ekonomik gelişmişlik örneği olan AET topluluğuna girmeyi de programlamış ve bu toplulukla tam üye olmayı sağlayacak 22 yıllık intikal devresine de girmiştir. Aynı zamanda ülkemizin jeopolitik durumu da komşu ülkelerle olan gelişme ilişkileri farklılıklarını gidermeyi icab ettirmektedir. Bu bakımdan belirli bir fikre sahip olabilmek ve hedeflerin tayin edilebilmesini de kolaylaştırması bakımından, AET topluluğuna dahil ülkelerle, komşu ülkelerin ekonomik ve sosyal göstergeleri bakımından ne durumda olduklarının bilinmesinde yarar bulunmaktadır.

TABLO II'de ülkemizin gelişmişlik düzeyinin ekonomik açıdan, TABLO III'de sosyal açıdan Uluslararası karşılaştırması görülmektedir. Yukarıda değinildiği gibi Tablolardaki Uluslar AET topluluğu ülkelerini, komşu ülkeleri ve bazı gelişmekte olan ülkeleri kapsamaktadır. TABLO II ve III'de yapılacak karşılaştırmalar ülkemizin bu bakımdan henüz yeterli bir gelişmişlik düzeyine ulaşmadığını göstermektedir.

Ekonomik ve sosyal gelişme göstergelerinin ülke içinde zaman

TABLO : I — EKONOMİK VE SOSYAL GELİŞME GÖSTERGELERİ

	1962 Gerçekleşme (1)	1972 (2)
Ekonomik göstergeler :		
1. Fert başına gelir (\$)	243	364
2. GSYİH (FF) içinde tarım gelirinin payı, %	39,0	28,1
3. GSYİH (FF) içinde sanayi gelirinin payı, %	17,0	22,6
4. GYSİH (FF) içinde hizmet gelirlerinin payı, %	44,0	39,3
5. İmalât sanayii içinde tüketim malı sanayilerinin payı, %	62,3	46,6
6. İmalât sanayii içinde ara malları sanayilerinin payı, %	27,8	39,4
7. İmalât sanayii içinde yatırım malı sanayilerinin payı, %	9,9	14,0
8. Fert başına toplam tüketim (Bin TL.)	1,681	4,094
9. GSMH içinde yatırımların payı, %	15,1	21,0
10. Fert başına çelik tüketimi (Kg.)	20,9	58,5
11. Fert başına çimento tüketimi (Kg.)	79,0	195,0
12. Fert başına kömür tüketimi (Kg.) (d)	219,0	302,2
13. Fert başına pamuk ipliği tüketimi (Kg.)	3,1	5,1
14. Fert başına elektrik enerjisi tüketimi (Kw.)	118,0	294,0
15. Hektar başına saf bitki besin maddesi (Kg.)	4,1	33,0
Sosyal göstergeler :		

1. Yurtiçi nüfus (Milyon kişi)	29,2	37,5
2. Tabii nüfus artış hızı (1960-1965); (1965-1970)	2,6	2,7
3. İşgücüne katılma oranı, %	44	38
4. Tarımda çalışanların tüm işgücüne oranı, %	77	65
5. Sanayide çalışanların tüm işgücüne oranı, %	8	11
6. Hizmetlerde çalışanların tüm işgücüne oranı, %	15	24
7. İstihdam / İşgücü arzı (e)	92	89
8. Yüksek öğrenim okullaşma oranı, % (a)	3,0 (b)	6,8
9. Genel+Mesleki+Teknik Orta Öğ. (II. devre) okullaşma oranı, % (a)	9,0 (b)	17,7
10. Mesleki+Teknik Orta Öğ. (II. devre) okullaşma oranı, % (a)	3,7 (b)	6,7
11. Şehirleşme oranı, %	27	38
12. Doktor başına nüfus (Kişi)	3200	2300
13. Yatak başına nüfus (Kişi)	485	410 (c)
14. 1000 kişi başına radyo sayısı	52	120
15. Fert başına hayvanî protein tüketimi (gr. / gün)	16,8	19,3
16. Fert başına tahıl tüketimi (gr. / gün)	730	674

- (a) 1960-61 ders yılı
(b) 1970-71 ders yılı
(c) 1971 yılı gerçekleşme
(d) Taşkömürü eşdeğeri olarak (6700 KCAL/Kg.)
(e) Gizli iş sizler istihdamdan düşülerek hesaplanmıştır.

Kaynak : Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl (1973-1977), 27.11.1972 tarih -
14374 sayılı Resmî Gazete, sh. 43, Ankara.

İKTİSAT

TABLO: II - Gelişmişlik Düzeyinin Ekonomik Açıdan Uluslararası Karşılaştırması

	AET Ülkeleri						Başlı Kolğu Ülkeler				Gelişmekte Olan Ülkeler		
	Türk. 1972	B.Alm.	Frans.	İtal.	Hol.	Lük.	Bel.(d)	Bul.	Yun.	Yug.	Meks.	İsp.	Port.
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
1. Birer başına gelir (Dolar) (b)	364	2190	2460	1400	1760	2420	2010	873	840	404	511	663	454
2. GSYİH (FF) içinde tarım gelirinin payı (e)	26,1	4	7	11	7	-	5 (a)	26	21	24	-	16	19
3. GSYİH (FF) içinde sanayi gelirinin payı (e)	22,6	44	38	31	42	-	35 (a)	49	19	33	-	29	38
4. GSYİH (FF) içinde hizmet gelirinin payı (e)	49,3	58	55	58	51	-	60 (a)	25	58	42	-	55	43
5. Birer başına özel tüketim (Dolar) (b)	237	1390	1660	960	1220	1300(b)	1470	-	640	275	-	600	430
6. GEMH içinde toplam yatırımların payı (e)	21,0	26,2	26,2	20,1	27,3	-	22,1(a)	-	29,7	29,4	18	24,4	19,2
				(b)								(b)	
7. Birer başına yıllık tüketimi (kg.) (b)	88,8	659	443	352	396	-	47,0	263	80	148	78	240	79
							(a)						
8. Birer başına çimento tüketimi (kg.) (b)	195	893	836	880	418	874	808	347	466	236	14	400	208
9. Birer başına kâğıt yakıt (kömür eş değeri) tüketimi (kg.) (e)	302	2158	1189	2158	689	-	268	2177	239	767	38	479	100
10. Birer başına pamuk ipliği tüketimi (kg.) (b)	5,1	4,3	4,9	4,1	4,9	-	6,7	8,4	8,1	4,8	3,9	3,8	9,1
							(a)						
11. Birer başına enerji tüketimi (kwh) (b)	294	3323	2408	1848	2488	6902	2671	1671	866	1009	-	1480	602
12. Hektar başına saf bitki besin maddesi (b)	23	348,1	187,8	73,8	626,18	-	628,5	133,3	71,4	62,5	18,3	46,5	40,9
							(a)						

(a) 1967 yılı rakamlarıdır, (b) 1969 yılı rakamlarıdır, (c) 1968 yılı rakamlarıdır.
 (d) Lüksemburg'a ait rakam gösterilmediğinde, Belçika'ya ait rakam her iki ülkeyi bir arada göstermektedir.
 Kaynak: Kalkınma Planı III. Beş Yıl (1973-1977), 27.11.1972 tarih - 14374 sayılı Resmî Gazete, sh.48, Ankara

TABLO: III - Gelişmişlik Düzeyinin Sosyal Açıdan Uluslararası Karşılaştırması

	AET Ülkeleri						Başlı Kolğu Ülkeler				Gelişmekte Olan Ülkeler		
	Türk. 1972	B.Alm.	Frans.	İtal.	Hol.	Lük.	Bel.(d)	Bul.	Yun.	Yug.	Meks.	İspan.	Port.
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
1. İlgüdüme katılma (%)	38,0	34,3	39,7	35,3	34,8	42,0	39,2	31,0	40,1	17,0	40,0	37,0	32,8
2. Tarımda çalışanlar/ tüm ilgüdü (%)	68,0	9,6	18,1	21,3	7,6	12,0	82,0	10,4	84,0	9,0	40,0	31,0	31,6
3. Sanayide çalışanlar/ tüm ilgüdü (%)	11,0	41,0	30,4	32,2	30,7	48,3	36,4	43,4	14,6	40,0	38,0	28,8	26,0
4. Hizmetlerde çalışanlar/ tüm ilgüdü (%)	24,0	41,3	44,3	38,9	50,8	42,6	49,9	38,6	27,0	40,0	20,0	32,0	32,8
5. İstihdam/ilgüdü oranı (%)	89,0	97,8	95,6	94,4	95,5	100,0	98,3	-	83,4	-	-	97,2	83,9
6. Yüksek öğrenim okullaşma oranı (%)	0,8	9,8	12,7	8,0	14,2	22,6	10,3	18,1	7,8	14,0	28,0	2,9	3,8
7. Mesleki-Teknik orta Öğ. (II) Okullaşma oranı (%)	6,7	66,7	12,0	12,8	35,3	22,0	48,3	38,9	9,3	24,0	3,0	8,8	18,1
8. Genel-Mesleki Tek.Orta Öğ. (II) Okullaşma oranı (%)	17,7	58,5	49,6	47,2	70,1	52,0	76,9	54,0	50,3	34,0	16,0	18,0	29,6
9. Sekizleme oranı (%)	38,0	38,4	70,0	48,0	78,0	62,0	-	49,0	44,0	-	58,0	40,0	22,8
10. Yatak başına nüfus	410,0	90,9	180,0	100,0	190,0	80,0	640,0	90,0	170,0	180,0	810,0	220,0	170,0
11. 1000 kişi başına radyo	120,0	319,0	282,0	170,0	263,0	298,0	298,0	202,0	90,0	98,0	-	90,0	86,0
12. Hayvanı protein Gram/kişi/gün	19,3	51,6	60,3	37,8	53,7	49,5	49,8	-	43,0	21,3	18,2	-	33,5
13. Tahıl tük. Gram/kişi/gün	674,0	191,0	226,0	357,0	186,0	228,0	228,0	-	331,0	814,0	386,0	-	379,0

Kaynak: Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl (1973-1977), 27.11.1972 tarih - 14374 sayılı Resmî Gazete, sh. 46, Ankara

Açıklamalar (1) Radyo sayısı 1960-1960, Fransa'nın öğretilmi ilgili verileri 1966, diğer veriler ise 1969 yılı içindir.

(2) Sanayide çalışanlar/tüm ilgüdü oranında inşaat, sanayi kapsamı dışında tutulmuştur.

süresinde ve Uluslararası bakım-
dan karşılaştırmalarını kısa olarak
tetkik ettikten sonra, sosyal geliş-
me göstergeleri bakımından ülke
içinde bölgesel gelişme farklılıkları-
nın giderilmesi yönünden, III. Beş
Yıllık Kalkınma Planının neler ge-
tirdiğinin incelenmesine geçebili-
riz.

**C — SOSYAL GELİŞME GÖSTER-
GELERİ BAKIMINDAN III.
BEŞ YILLIK KALKINMA PLA-
NINDA BÖLGESEL GELİŞME
FARKLILIĞININ İNCELENME-
Sİ :**

**a — NÜFUS VE ÇALIŞMA
KOŞULLARI :**

1970 yılı sayım sonuçlarına gö-
re Türkiye'nin nüfusu 35,7 milyon-
dur ve % 2,7 oranında doğal artış
hızına sahiptir. Gelecek 15 yıllık
dönemde de ortalama % 2,6 dolay-
larında artacağı tahmin edilmekte-
dir. Nüfusun yapısını doğum, ölüm
ve göçler belirlemektedir. Bu üç
unsurun etkisine bağlı olarak, nüfu-
sun yaş yapısında ve toplamında
görülen değişimler doğrudan doğ-
ruya sosyal ve ekonomik kalkınma-
yı yavaşlatmakta veya sosyo-eko-

nomik gelişmelerin etkisi altına
girebildiği sürece onları hızlandır-
maktadır.

Türkiye'nin ana yaş grupları
itibariyle yüzde olarak yapısı; 0-14
Yaş grubu, % 41,1 (Erkek % 41,1 -
Kadın % 41-2), 15,64 yaş grubu
% 54,5 (Erkek % 54,8 - Kadın %
54,1), 65 ve daha yukarı yaş grubu
% 4,4 (Erkek % 4,1 - Kadın % 4,7)'
dir (19).

Bu nisbetlerden görüleceği gi-
bi, Türkiye nüfusunun yaş yapısı
genç ve dinamik bir karakter taşı-
maktadır. Aynı zamanda 0-14 yaş-
taki nüfusun hizmet talep eden tü-
ketici bir nitelik taşıması ve bu gru-
bun tüm nüfus içindeki yüzdesinin
yüksek olması sonucu iktisaden fa-
al nüfusun büyük bir yük taşıması-
na sebep olmaktadır. Buna bağlı
olarak bağımlılık oranında doğur-
ganlığın bir göstergesi olarak yük-
sek bir düzeydedir. (Bağımsızlık
oranı, iktisaden faal 1000 kişinin
kendisi dışında bakmakla yükümlü
olduğu kişi sayısıdır.) Türkiye'de
bu oran binde 836, gelişmiş ülke-
lerde bağımlılık oranı ortalama bin-
de 550'dir (20).

Hızlı nüfus artışı, buna bağlı
olarak bağımlılık oranının yüksek
olması ve nüfusla ilgili sorunlara
III. Beş Yıllık Kalkınma Planının Bi-
rinci Bölümünde «Üçüncü Plana Gi-
rerken Türk Toplumunun Temel So-

(19) Kaynak : Kalkınma Planı III.
Beş Yıl, 27.11.1972 tarih -
14374 Sayılı Resmî Gazete,
Tablo : 497, Ankara.

(20) Kaynak : Aynı yayın.

runları» başlığında yer verilmiştir. Onuncu Bölümde'de Nüfus ve Çalışma Koşulları bölümünde; «Doğurganlıkta ve Ölümlülükte farklılaşmalar zaman içinde ve yöreler arasında da kendini göstermektedir. Sosyo-ekonomik yapıyla ilgili olarak bu farklılaşma, geri kalmış yörelerde yüksek, gelişmiş yörelerde düşük ölüm ve doğum oranları şeklinde ortaya çıkmaktadır...» (21) denilerek bu konuda rakamlarla bölgesel farklılıklar belirtilmektedir. Yine aynı bölümde geri kalmış yörelerin göçler nedeniyle devamlı nüfus kaybettikleri belirtilmektedir.

Ancak, nüfus ile ilgili sorunlara ayrı başlıklar altında yer verilmesine rağmen, bu konuda bölgesel gelişme farklılığını giderici veya azaltıcı yönde getirilecek etkin tedbirlere yeteri kadar yer verilmediği görülmektedir. Diğer tedbirlerin alınması sonucunda bu konuda da gerekli tedbirlerin alınmış olacağı sanılmaktadır. Yöresel gelişme ile ilgili olarak da nüfus konusunda durum belirtilmiş, ancak bu konuda alınacak tedbirlerle ilgili olarak yine genel olan sanayinin yurt düzeyine yaygınlaştırılması, diğer sosyal gelişme tedbirleri ve kalkınmada öncelikli yöreler konularında alınacak tedbirlerle çözüm

Yöresel gelişme farkları ile ilgili olarak çalışma koşullarında konuya tarım işçileri ve küçük üretim birimleri kısımlarında değinilmekte, bu koşulların genellikle kanunî düzenlemeler dışında olduğu ve bu konuda hazırlanacak Tarım İş Kanunu'nun geciktiği, asgari ücretlerin tatbik edilemediğinden bahisle, ilke ve tedbirler olarak da «1. Tarım kesiminde ücretli işçilerin çalışma koşullarını düzenleyen Tarım İş Kanunu; sektörün yapısı ile ilgili özellikler gözönüne alınarak öngörülecek çalışma normlarını denetleyebilecek bir örgütsel yapının geliştirilmesi ile birlikte hazırlanacaktır.

2. Küçük üretim birimlerinde işçi statüsü ile çalışanların, diğer kesim ücretlerine göre düzensiz ve ağır çalışma şartları ile istihdam edilmeleri, mevzuat düzenlemeleri ve etken bir denetleme sistemi ile giderilecektir.

7. Kanunî asgari ücretler, emeği ile geçinenlere çeşitli istihdam kesimleri ve bölgelerinde eşdeğer satınalma gücü sağlayacak bir politika amacı olarak kullanılacaktır.» denilmektedir.

Planın bu bölümleri ve özelliklerle yukarıya alınan kısımlardan çalışma koşulları yöresel araştırmadan çok tarım işçileri ve küçük üretim birimleri bakımından tedbirlere konu edilmiş, bu genel tedbirler ya-

(21) Aynı yayın sh. 207

(22) Aynı yayın sh. 214, 215, 218

nında özel tedbirlerden bahsedilmemiştir. Daha başka bölümlerde incelenen el san'atları, bilhassa geri kalmış yörelerdeki çalışma koşulları ile ilgili olarak burada bahis konusu edilebilirdi. Nüfus ve çalışma koşulları bakımından yöresel gelişme farkları ile ilgili olarak özel tedbirleri ile bu konularda gelişme farklarının giderilmesine çalışılacağı anlaşılmaktadır.

b — İNSANGÜCÜ :

III. BYKP'nında, planlı dönemde mal ve hizmet üretim artışlarının gerektirdiği sayıda ve nitelikteki insangücünün yetiştirilmesi için beliren hedeflere dengeli bir şekilde ulaşılmadığı, ekonomide bir taraftan belirli sektörlerde yetişmiş insangücü sıkıntısı çekilirken öte yandan insangücünün bölgelerarası dağılımı ve yerinde kullanılımındaki sorunların tümüyle çözülmediği belirtilerek, insangücünün bölgelerarası dengesiz dağılımında da bilhassa sağlık alanında ve öğretmenlerde belirgin olduğu ifade edilmektedir. 1970 yılında toplam ülke nüfusunun % 17,2'sinin yaşadığı İstanbul, Ankara ve İzmir illerinde toplam Tıp Doktorlarının % 65,8'i ve toplam yardımcı Sağlık elemanlarının % 34,1'i çalışmakta, buna karşılık toplam nüfusun %

8,9'unun yaşadığı 11 Doğu ve Güneydoğu ilinde sosyalizasyon hizmetlerine rağmen toplam doktorların % 2,2'si çalışmakta, öğretmenler konusundaki dağılımda da iller arasında dengesizlikler olduğuna işaret edilmektedir. Bunun için çeşitli eğitim kademelerinde öğretmen başına düşen öğrenci sayıları verilmekte ve buna göre de; ilköğretimde 1970-1971 ders yılında Artvin, Bilecik, Çanakkale ve Edirne illerinde bu gösterge 30 iken, Sivas'da 43, Gaziantep ve Adıyaman'da 45, Ordu'da 47 olduğu, genel orta öğretimde 1971-1972 ders yılında aynı göstergenin Hakkâri'de 25, Çanakkale'de 36, Aydın'da 37, İzmir ve Kocaeli'nde 39 iken, Elâzığ'da 70, Rize'de 72, Malatya ve Yozgat'ta 4, Muş'da 86 ve Burdur'da 95 olduğu ifade edilerek bu konudaki bölgelerarası dengesizliklere temas edilmektedir (23).

«Belli bölgelerde ve hizmet yerlerinde belli sürede hizmet etme ilkesine göre ve insangücünün yurt düzeyinde dengeli dağılımını sağlamak amacıyla, tüm yüksek öğrenim yapanlara uygulanacak, «yurt kalkınma hizmeti» için gerekli mevzuat planının ilk yılı içinde hazırlanacaktır.» (24) İlkesi önerilerek insangücünün yurt düzeyine dengeli dağılımında alınacak tedbire yer verilmiştir.

İnsan gücünün yurt düzeyinde

(23) Aynı yayın sh. 223.

(24) Aynı yayın sh. 226.

dengeli dağılımının olmadığı konusundaki verilerek III. BYKP'ında yer verilmesine rağmen, alınacak tedbirler konusunda getirilen ifade daha çok palyatif bir nitelik taşımaktadır.

İnsangücü konusunda bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesi ile ilgili daha tutarlı, etkin ve köklü tedbirlerin getirilmesi zorunluluğu önemini muhafaza etmektedir.

c — EĞİTİM

İnsangücünün yetiştirilmesinin bir gereği olan eğitim konusuna III. BYKP'ında yer alan tüm eğitim sistemi ve politikası ile ilgili konular içerisinde eğitim sorunları yönünden bölgesel gelişme farklılıklarına da değinildiğini görüyoruz.

III. BYKP'nının II. kesiminin Birinci Bölümünde yer alan, «Üçüncü Plânı GİRERKEN Türk Toplumunun Temel Sorunları» ile ilgili kısmın «Eğitim ile ilgili Sorunlar» başlığı altında eğitim sorunu ile ilgili olarak bölgesel gelişme farklılıklarına özetle şöyle değinilmektedir.

Öğrencilerin üst eğitim kurumlarına geçiş kararlarının yetenekleri dışında ailenin ekonomik gücüne göre oluştuğunu, bu alanda fırsat eşitliği ve sosyal adalete uygun bir

(25) Aynı yayın, sh. 47-48.

yöneltme sisteminin geliştirilememiş bulunduğunu, bunun başlıca nedeninin başarılı fakat dar gelirli öğrencilere sağlanan olanakların sınırlılığı ve **öğretim kurumlarıyla eğitim personelinin yurt düzeyine dengesiz dağılımından** meydana geldiğini, öğretmen sayılarının artmasına rağmen özellikle orta öğretimdeki açıkların devam etmesi ve **tüm eğitim kademelerinde öğretmenlerin bölgelerarası dengesiz dağılımlarının** temel sorunlardan biri olduğuna işaret edilerek, temel eğitim konusunda ilkökul çağındaki nüfusun ancak % 84'ünün eğitim olanaklarından yararlanabilmiş olduğunu, tüm ilk öğretim ve özellikle **kırsal alanlardaki ilk öğretimin niteliğinin** gereken düzeye çıkarılamamış bulunduğunu, orta öğretimin her iki kademesinde nitelik, nicelik ve **yörelerearası dağılım bakımından** yeterli gelişme sağlanamadığı hususları, eğitim konusundaki bölgesel farklılıklar olarak yer aldığını görüyoruz (25).

III. BYKP'nının IV. kesiminin 12. bölümünde yer alan, «Sodyal Alandaki Gelişmeler» le ilgili olarak «Eğitim» başlığı altında incelenen kısımda da eğitim konusundaki bölgesel gelişme farklılığına şu şekilde değinilmektedir.

Eğitim planlamasında bölgeler arasında dengenin sağlanmasının zorunlu olduğuna işaret edilerek,

nitelik bakımından yöresel denge-
nin sağlanmasını temin edecek öğ-
retmen/öğrenci oranlarında bölge-
lerarası iyleşmenin planlı dönemde
sağlanamadığından bahisle, yöresel
dengeyi sağlamak üzere nüfusları

nın azlığı nedeniyle ilkokul açılma-
sı uygun olmayan köyler için yatılı
bölge okullarının sınırlı çabalarla
yerine getirilmeye çalışıldığı yer
almaktadır (26).

(26) Aynı yayın, sh. 228-229.

TABLO : IV

**1970-1971 Öğretim Yılında Nüfus Gruplarına Göre Okulsuz
Köy Sayıları**

1 — 250	8 812	3 258
251 — 500	13 042	1 144
501 — 1000	10 183	244
1001 ve daha fazla	4 333	16
T O P L A M	36 370	4 662

Kaynak: III. BYKP, DPT, 27. Kasım. 1972 tarih - 14374 sayılı Resmî Ga-
zete, Tablo: 557, Ankara

(a) Köy sayısı Muhtarlık birimini göstermektedir.

TABLO IV'de nüfus gruplarına
göre okulsuz köy sayıları görül-
mektedir. Kasaba, bucak ve köyler-
de bulunan toplam 34.837 okulun
16.037'sinin tek derslik, 11.623'ü-
nün iki derslikli (27) olduğu göz-
önüne alınırsa bölgesel farklılık ba-

kımından sorunun önemi daha çok
ortaya çıkmaktadır.

Derslik konusunda, kır kesi-
minde gerekli yatırımların yapılma-
ması sonucu ikili, üçlü öğretim yo-
luna gidilerek bu sorun çözümlen-
meye çalışılmıştır.

TABLO : V

**Öğretmenlerin Okuttukları Sınıf Sayısına Göre Dağılımları (1970-1971)
il ve İlçe**

Y ı l l a r	Merkezlerinde (1)	Bucak ve Köyler (2)	Toplam (3)
1 sınıf okutan öğretmen	43 942	35 860	79 802
2 sınıf okutan öğretmen	424	22 195	22 619
3 sınıf okutan öğretmen	—	12 861	12 861
4 sınıf okutan öğretmen	—	2 060	2 060
5 sınıf okutan öğretmen	—	12 191	12 191

Kaynak: III. BYKP, DPT, 27. Kasım. 1972 tarih - 14374 sayılı Resmî Ga-
zete, Tablo: 562, Ankara

(2) Aynı yayın, sh. 234.

TABLO V'de öğretmen/öğrenci oranlarının yüksek olmasının öğretmenlerin birden fazla sınıf okutmalarından meydana geldiği açık olarak görülmektedir. Ancak genel olarak ilköğretimde plânlı dönemde öğrenci/öğretmen oranında gelişme sağlanmasına rağmen bu oranın illere göre dengesizliğinin devam ettiği belirtilmiştir (28).

Program dışı okul açma uygulaması nedeniyle liselerin de yerel dağılımında dengesizlik yaratılmıştır (29).

Eğitim konusunda yöresel farkları azaltıcı yönde gelişme olarakta; «eğitimde fırsat eşitliğini köyde ilkokulun üstünde eğitim olanağı bulamayan çocuklardan yana sağlamak ve bu eğitim süresinin sonunda yetenekleri geliştirmiş, meslekî beceriye yöneltmiş, hızlı kalkınma süresinde toplumun gelişmelerine katkıda bulunabilecek kişilerin yetiştirilmesi açısından eğitim sistemimiz tekrar incelenmiş ve temel eğitimi bu amaçlar içinde sağlanacak 8 yıllık okul bi-

çimi tesbit edilmiştir» (30) denilerek ilke ve tedbir olarak da, «Nüfusu 250 den az köylerin ve nüfusu okul yapılmasına yeterli olan fakat okula veya yeterince dersliğe ve öğretmene sahip olmayan köylerin sorunları merkez köylerde kurulacak merkezî okullarla çözümlenecektir. 8 yıllık temel eğitim verecek bu okullar yatılı, pansiyonlu ve gündüzlü olarak çevrenin şartlarına uygun biçim ve büyüklükte kurulacaktır» (31) getirilmektedir.

Yöresel gelişme ile ilgili olarak yüksek öğretimde, öğretim üyelerinin belli akademik seviyelere erişmeleri için büyük merkezler dışında belli süre çalışmaları konusunda sonuç alınamadığı, yeni üniversitelere yerleşik öğretim üyesi bulma sorununun devam etmekte olduğuna değinilmektedir. (32). Bu konuda getirilecek tedbirler yüksek öğretimle ilgili genel hükümler içinde yer almaktadır. Ayrıca öğrencilere burs veren kuruluşların da yurt düzeyine dengeli dağıldığını belirtebiliriz.

Eğitim konusunda plânlı dönemde oldukça ileri sayılabilecek yatırımlar yapılmış ve gelişmeler sağlanmıştır. Bilhassa yurdun geri kalmış yörelerinin bu yatırımları çektiğini görüyoruz. Birinci plân döneminde 6.251,8 Milyon TL., ikinci plân döneminde 7.002 milyon TL. lik toplam eğitim yatırımları ger-

(28) Aynı yayın, sh. 235

(29) Aynı yayın, sh. 236

(30) Aynı yayın, sh. 237

(31) Aynı yayın, sh. 237

(32) Aynı yayın sh. 244-245

(33) Kaynak, aynı yayın, Tablo: 554.

çerkeştirilmiş (1972 yılı tahmini alınmıştır), üçüncü plânı hedefi olarak da 14.000 milyon TL.'nin hedef alındığını görüyoruz (33), III, BYKP' nında Genel eğitim politikası olarak oldukça ileri sayılabilecek yatırımlar önerilmiş ve bunun neticesinde bölgesel gelişme farklarını azaltıcı yönde tedbirlerde getirilmiş olmaktadır.

Eğitim konusunda sosyal adalet ve fırsat eşitliğinin sağlanması herhalde yöresel farklılıkları da büyük nisbette gidermiş olacaktır.

Bu konuda da yeterli olmasa da oldukça önemli sayılabilecek tedbirlerin getirildiğini III. BYKP' nında görebiliyoruz.

d — KÜLTÜR :

Plânlı dönemde, en yaygın ve etken kültür araçlarından olan kitle haberleşme araçlarının (radyo, televizyon, kitap ve gazete) ve bunlardan yararlananların sayısının, kırsal alanda artmakta olduğu görülmektedir.

TABLO : VI
Kırsal Topluluklarda Kitle Haberleşme Araçlarından Yararlanma Durumu (1962-1968)

	(Yüzde)	
	Yıllar	
	1962	1968
	(1)	(2)
Hiç radyosu bulunmayan köyler	12	1
Yirmiden fazla radyosu bulunan köyler	16	68
Hergün radyo dinleyenler	19	40
Haftada bir ve daha çok radyo dinleyenler	43	59
Gazete okuyanlar veya okuyanı dinleyenler	48	59
Sinemaya gitmiş olanlar	43	51

Kaynak: III. BYKP, DPT, 27. Kasım. 1972 tarih - 14374 sayılı Resmî Gazete, Tablo: 606, Ankara.

Tablo VI.'da yeralan Türk köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması sonuçları bu durum açıklıkla ortaya koymaktadır.

Aynı zamanda plânlı dönem içerisinde yayınlanan gazete, dergi, kitap sayısında da devamlı artış ol-

muş, ancak bu konuda tarih, kültür ve san'atla ilgil kitaplar Millî Eğitim Bakanlığınca yayınlanmış, kültüre katkıda bulunacak diğer yayınlar sınırlı kalmıştır. TABLO: VII'de 1963-1971 yılları arasında yayınlanan gazete, dergi ve kitap sayısındaki artışları görülmektedir.

TABLO : VII

Yayınlanan Gazete, Dergi ve Kitap Sayısındaki Artışlar (1963-1971)

Yıllar	Gazete ve Dergi	Yayınlanan Kitap
	Sayısı (1)	Sayısı (2)
1963	1922	5426
1965	1890	5442
1967	2222	5688
1969	2453	5669
1970	2470	5854
1971	2376	6541

Kaynak: III. BYKP, DPT, 27. Kasım. 1972 tarih - 14374 sayılı Resmî Gazete, Tablo: 609, Ankara.

Kırsal alana hizmet götüren gezici kitaplık sayısında bir artma olmasına rağmen, bu konuda da istenilen düzeye ulaşılmamıştır. Folklor konusunda olumlu çalışmalar yapılmasına rağmen, bu çalışmalar sınırlı kalmış ve yurt düzeyine yaygınlaştırılamamıştır (34).

III. BYKP'nında kültür faaliyetleri ile ilgili olarak genel sorunlar içerisinde geri yörelerle ilgili sorunlar, kırsal alanların sorunları içerisinde düşünülerek, yukarıda değinilen hususlarda toplanabilmiş, ayrıca tiyatro konusundaki Devlet kültür faaliyetlerinin büyük şehirlerde toplandığını, turne faaliyetleri ile bu kültür hizmetlerini diğer yörelere götürdüğünü ve bununla sınırlı kaldığına işaret edildiğini görüyoruz.

Kültür faaliyetleri konusunda

III. BYKP'nında geri kalmış yöreler bakımından yer alan hususları böylece özetledikten sonra, bu konuda getirilen ilke ve tedbirleri de, tiyatro faaliyetlerinin yurt düzeyine yaygınlaştırılmasının bölge tiyatroları ve yersel derneklerin çabaları ile gerçekleştirilerek, halkın bu tiyatrolardan ucuza yararlanmalarının sağlanacağı, kitle haberleşme araçlarının halk kitlelerinin yararın yaygınlaştırılmasının temin edileceği, kültür konusunda plânlı dönemde hazırlanan mevzuatın gözden geçirilerek kanunlaşmasının sağlanacağı, kütüphane bulunmayan yerlerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir program düzenleneceği gibi hususlar önerilerek diğer genel kültür hizmet ve faaliyetleriyle ilgili tedbirler getirilmektedir (35).

III. BYKP'nında genel kültür

hizmetleri ve faaliyetleri konusunda önerilen hususların kitleye mal edilerek, yöresel dağılımının da gerçekleştirilebileceği ve bazı konu-

larda bu faaliyetlerin gitmediği yerlere hizmetlerin götürüleceği sonucu çıkarılabilmektedir. Ancak bu konuda alınacak tedbirlerin tam bir açıklıkla getirildiğinin söylenebilmesi biraz güç olmaktadır.

(34) Aynı yayın, sh. 250

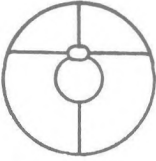
(35) Aynı yayın, 251

(Devamı var)

NOT :

Kasım sayımızda Mehmet Y. Aslantaş'ın yazısı yanlışlıkla «III. Beş Yıllık Kalkınma Planında Bölgesel Farklılığı tedbirleri olarak yazıl-

mıştır. III. Beş Yıllık Kalkınma Planında Bölgesel Gelişme Farklılığı Tedbirleri» olarak düzeltir, özür dileriz.

Fazla Çalışma

İbrahim KAZANCI

Fazla çalışma konusu, 1475 sayılı iş kanunuyla düzenlenmiş olup sebep ve şartları belirtilmiştir. Kanundaki bu konu hem kamu düzeni hem de sosyal kamu düzeniyle ilgilidir. Bilindiği gibi iş mevzuatındaki bu gibi hükümlerle taraflar arasındaki barış düzeni korunmak istenmiştir. Memleketin sosyal ve ekonomik hayatını çok yakından ilgilendiren fazla çalışma bir yandanda iş süreleriyle ilgilidir. Kanuni veya akdi azami haftalık iş süreleri fiili çalışmayla aşıldığı takdirde fazla çalışmadan söz edilir.

Konunun açıklık kazanması için önce iş sürelerine değinmek yerinde olacaktır. Haftalık azami iş süresi kanunen 48 saat olarak düzenlenmiştir. (*) Kanun böylece haftalık iş sürelerinin üst sınırı çizilmiş olmaktadır. Kanunen haftanın yedinci günü işçinin çalıştırılması yasak olduğu için, işveren bu, günde işçiye hafta tatili izni vermek zorundadır. İşte 48 saatlik kanuni iş süresi Cumartesi çalışılan işyerlerinde 6 iş gününde (günlük 8 saatli çalışma), Cumartesi çalışılmayan işyerlerinde 5 iş günü (günlük 9 saat 36 dakikalık çalışma) içinde çalışılır. İşyerinde toplu iş sözleşmesi varsa (kanuna aykırı mated konamıyacağından) bu, sözleşme içindeki iş sürelerine aynı

(*) Buna rağmen mahiyeti itibarıyla 8 saatten az çalışılacak işler vardır. Bu, işler kanunun 62. maddesi gereği hazırlanacak tüzükte gösterilir.

ölçüler çerçevesinde uymak zorunluğudur. Demek ki günlük iş sürelerini toplamı, haftalık kanuni ve akdi iş sürelerinin toplamına eşit olmalıdır. Bu, kanuni veya akdi iş süreleri aşıldığı taktirde aşan kısım fazla çalışmadır. İş hukuku ilk defa iş sürelerine müdahale etmiş, insani, iktisadi ve sosyal siyaset mülâhazalarıyla her zaman ön plân da tutmuştur.

1475 sayılı iş kanununda düzenleme alanı bulan fazla çalışma konusu belli şartların gerçekleşmesiyle yapılmalıdır. Çünkü kanunda iş süreleri belirtilmiş aykırı davranışların cezalandırılacağını ceza hükümlerinde açıklamıştır. Bu, sebeple fazla çalışma kanunun 35. maddedeki genel sebeplere ve 36. ile 37. maddelerdeki özel sebeplere dayanmalı. Gene 27.3.1973 tarihinde çıkarılan «Fazla Çalışma Tüzüğü» deki belirli şartlar yerine getirilerek yapılmalıdır.

FAZLA ÇALIŞMA SEBEP VE SÜRESİ :

Memleketin genel yararları, işin niteliği, üretimin arttırılması

(**) Fazla çalışma tüzüğü Madde 2.

(***) Zorunlu ve olağanüstü hallerde izin alınmadan fazla çalışma yapılır işin bitiminden sonra 48 saat içinde bilgi verilir. Bu, gibi hallerde işçinin muvaffaki aranmaz.

gibi genel sebepler ile zorunlu haller ve seferberlik hallerinde fazla çalışma yaptırılabilir. Süre yönünden günde ve yılda olarak iki şekilde sınırlandırılmıştır.

a) Fazla çalışma süresi günde 3 saati geçemez,

b) Fazla çalışma yapılacak günlerin toplamı yılda 90 iş gününden fazla olamaz. (Bir takvim yılından en çok $3 \times 90 = 270$ saat). Bu sınırlama işçilerin şahsiyle ilgilidir. İşyeriyle ilgili değildir. Başka bir deyimle işyerinde çalışan ve çalışma yapmayı kabullenen her bir işçiye ancak günde 3 saati, yılda 90 iş gününü geçmemek üzere fazla çalışma yaptırılabilir. (**)

Fazla çalışma yaptırabilmek işyerinin bağlı olduğu Bölge Çalışma Müdürlüğünün iznine bağlıdır. (***) Uygulamada Bölge Çalışma Müdürlüğünce hazırlanan formun işverenlerce doldurularak müdürlüğe vermesinden yani izin için müracaat edilmesinden sonra kanunun istediği şartlar mevcutsa izin verilir.

Bu izin alındıktan sonra bir takvim yılı içinde kısmen veya tamamen kullanılsa veya kullanılsa ihtiyaç halinde gene izin alınmak gerekir. İşyerinin devri veya temlik halinde de alınan izinin geçerli olduğunu ilâve edelim.

İşçinin muvaffakati alınmadan

işçiye fazla mesai yaptırılmaz. Muvaffakat hizmet akitleri ve toplu iş sözleşmeleriyle önceden alınabileceği gibi, sonradan da alınabilir. Hangi işlerde çalışan işçilerle, hangi işçiler fazla çalıştırma yaptırılmıyacağı ayrıca belirtilmiştir. Gece postalarında ve gece işlerinde 8 saatten fazla işçi çalıştırılmıyacağından, bu işçiler; 16 yaşını doldurmamış kız ve erkek işçiler 3 saatten fazla çalıştırılmıyacağı kabulendiği halde sonradan sağlık durumu bozulan işçilere olduğu gibi yer ve su altında çalışılan işlerde çalışmakta olan işçilere de (bu işlerde) fazla çalıştırma yaptırılmaz

FAZLA ÇALIŞMA ÜCRETİ :

Fazla çalışma ücretinin hesabında, işçinin normal saat ücreti esas alınır. Bu sebeple ücret sistemi ne olursa olsun önce işçinin saat ücreti bulunur. İşçinin saat ücretinin % 50 yükseltilmesi suretiyle fazla çalışma ücreti bulunur. Bu, % 50 kanunun belirttiği asgari orandır. Sosyal kamu düzeniyle ilgili bir hüküm olduğu için bu oran toplu iş sözleşmeleriyle azaltılmaz fakat, artırılabilir. Fazla çalışma hafta tatiline, genel tatil gününe yahutta bayram gününe raslamışsa işçi saat ücretinin 2,5 katını alacaktır. Fazla çalışma karşılığı verilen ücret, ücret bordrolarında ve ücret hesap pusulalarında gösterilir.

Fazla çalışma ücretini ödemeyen veya noksan ödeyen işveren veya işveren vekilinin 250 liradan az olmamak üzere hafif para cezasıyla cezalandırılacağı kanunda belirtilmiştir. Fazla çalışma ücreti 5 yıllık bir zaman aşımına tâbidir.

BUGÜNKÜ GERÇEK :

Memleket ekonomisinin ve emek sahibinin durumu göz önüne alınacak olursa, yukarıdan beri izah etmeye çalıştığımız sınırlamaları anlaşılacaktır. Eğer birtakım sınırlamalar yapılmamış ve bunlar ceza hükümleriyle desteklenmemiş olsa önüne geçilmez meseleler ortaya çıkabilir. İşverenin üretimi artırma ihtiyacını duyduğu zamanlarda yeni işçi almak, onu yetiştirmek ve birtakım giderlere katlanmak istemiyeceği muhakkaktır. Bazı işyerlerindeki bugünkü acı gerçekle, çoğunlukla vasıflı işçiler için istenen fazla çalışma izninin ortaya koyduğu gerçek budur.

Kanun koyucunun getirmiş olduğu kayıt ve sınırlamalar, memleketin istihdam sorunuyla ilgili olduğu kadar, insani mülâhazlarla da ilgilidir. Bu gibi sınırlamaların işsizlik oranlarıyla çok yakından ilgili olduğu muhakkaktır. İş sürelerinin açıkça belirtilerek akit serbestisi prensibinin sınırlandırılması, fazla çalışmanın şart ve düzeninin

belirtilerek ayrıca fazla çalışma karşılığı ödenecek ücretin alt sınırının gösterilmiş olması sebepsiz değildir. Eğer izine bağlanmamış olsaydı fazla çalışma, işverenlerin yeni işçi almak yerine eldekilerini daha çok çalıştırmak yolunu seçecekleri bu sebeple hem istihdam seviyesinde düşme hem de emeğiyle geçinmek durumunda olan işçinin sıhhatı yönünden meseleler ortaya çıkaracaktır. Acı bir gerçektir ki, işçi ya gelirin yükselmesi yada işten çıkarılıp korkusuyla her şeye boyun eğmektedir. Toplu iş söz-

leşmelerinin bulunduğu işyerlerinde fazla çalışma konusu halledilmiştir. Haftalık fiili çalışma süresinin 40 saate indirilerek, 40 saatin üzerindeki çalışmaları fazla çalışma olarak kabul edildiği, ücretinin % 75 veya % 100 zamlı ödeneceğinin belirtildiği görülmektedir.

Netice olarak fazla çalışma konusunun ekonomik ve sosyal düşüncelerle alınan tedbirlerin yerinde olduğu, bu, tedbirlerin kamu ve sosyal kamu düzeni yönünden alındığı söylenebilir.

D Ü Z E L T M E

Geçen sayımızda İbrahim Kazancı'nın yazısının sonundaki 1. sütun 3 satır, aşağıdaki şekilde olacaktır:

«Savcı ya doğrudan ceza kararnamesi keser yahutta iddianameyle Sulh Ceza Mahkemesine intikal ettirir. Ceza kararnamesine itiraz olursa gene dava açar.»

Özür dileyerek düzeltiriz.

Fiyat Kontrol Komitesi Etrafında Beliren Görüşler

Derleyen : Oğuz AYDEMİR

Fiyat artışları ve ekonomik istikrarın korunması için mamûl madde fiyatlarını kontrol etmek üzere Türk Parası Kıymetini Koruma hakkındaki 5 Ekim 1973 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanan 19 sayılı karar ardından Fiyat Kontrol Komitesi kuruluşu, aldığı kararlar ve yaptığı açıklamalar ile son günlerin en aktüel konularından birisi haline gelmiştir. Bu yazı, basında ve konuyla ilgili meslekî kuruluşlarda beliren muhtelif görüşlerin ana hatlarının bir derlemesinden ibarettir.

KARAR VE TEBLİĞLER :

■ 14676 sayı ve 5 Ekim 1973

tarihli Resmî Gazetede TPKK Kanununa dayandırılan 19 sayılı kararname, Maliye Bakanlığı müsteşarlığı Başkanlığı altında, Ticaret Bakanlığı Müsteşarı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı müsteşarı, T. C. Merkez Bankası ve DPT İktisadî Plânlama Başkanından meydana gelen FKK'nin kurulduğunu belirterek önemli olarak şu maddelere yer verilmektedir :

a) Kamu ve özel kesime mensup kuruluş ve şahıslarca zarurî görülecek mamûl madde fiyatlarının arttırılabilmesi bu Komitenin ön müsaadesine tabidir.

b) Komitenin kararı olmaksızın yapılacak her türlü fiyat artırımları için gerekli görülecek hukukî, idarî ve ekonmik tedbirler alınacaktır.

c) Komitenin sekreterlik çalışmalarını T. C. Merkez Bankasınca yürütülecektir.

d) Karar hükümlerini Maliye Bakanı yürütür.

■ 14712 sayı ve 14 Kasım 1973 tarihinde 19 Sayılı karara ilişkin yayımlanan 1 sayılı tebliğde FKK'nin izni olmaksızın mamûl madde teslim fiyatlarını artıranlar haklarında TPKK hakkında 1567 sayılı Kanunun 6258 sayılı Kanunla 6258 sayılı Kanunla değişik 3 ncü maddesi hükmü uyarınca 7 aydan 5 yıla kadar hapis, aynı sürelerde mesleki faaliyetten men ve 1000 liradan 200.000 liraya kadar para cezası istemiyle Cumhuriyet Savcılığına sevk edilebileceklerdir. Tebliğin ikinci maddesinde FKK'nin kararı olmaksızın fiyat artırımında bulunanların daha önce alınmış teşvik tedbirleri uygulaması Hükümetçe durdurulacak, gerekli görülen hallerde kredi, döviz tahsisi transfer, vergi tecili ve benzeri kolaylıkların kesileceği bildirilerek 1 Ocak 1973 den itibaren mamûl madde fiyatlarına yapılan zamların 15 Kasım 1973 tarihine kadar FKK Sekreterliği

olan T.C. Merkez Bankasına yazılı olarak bildirimi istenmekteydi.

■ 14712 say ı ve 14 Kasım 1973 tarihinde 19 sayılı karara ilişkin yayımlanan 2 sayılı tebliğde ise yapılan zamların uygulamaya konulduğu tarihlerle miktar ve oranlarını gerekçeleriyle birlikte bildirim sürelerinin 15 Kasımdan 15 Aralığa alındığı bildirilmektedir.

■ 14728 sayı ve 30 Kasım 1973 tarihinde karara ilişkin çıkan 3 sayılı tebliğde ekmek ve francala gramaj ve fiyatları için esaslar tespit edilmiştir.

■ 14737 sayı ve 9 Aralık 1973 tarihli Resmi Gazetede 4 sayılı tebliğin ilk maddesinde 5 Ekimden önce zam kararı alıp, bu tarihten sonra uygulamaya koyanların bu işlemlerinin geçersiz olduğu ve zammın uygulama tarihinin esas alınacağı belirtilmektedir. İkinci maddede ithal edilen her türlü sanayi ürününün de TPKK hakkımda 19 sayılı Kararname şumulüne girdiği şeklinde bir bildiri vardır.

■ 14742 sayı ve 14 Aralık 1973 tarihli Resmi Gazetede karara ilişkin 5 sayılı tebliğ yer almıştır. Tebliğe göre bildirim süresi 31 Aralık 1973 akşamına kadar uzatılmıştır.

■ 14748 sayılı, 20 Aralık 1973 tarihini taşıyan Resmi Gazete ile Karara ilişkin 6 sayılı Tebliğ yayımlanmıştır. Tebliğ aynen şu şekildedir.

«5 Ekim 1973 tarihinden sonra yapılacak ithalâta meydana gelecek maliyet artışlarının tüketiciye en çok, bu tarihten önce bu malın ithalâtçıya maloluş fiyatıyla tüketiciye intikal fiyatı arasındaki fark sabit kalacak şekilde intikal ettirilmesine ve bu esasa göre bu kabil müracaatların intacı hususunda ilgili Bakanlıkların (Ticaret ve Sanayi-Teknoloji Bakanlığı) yetkili kılınmasına karar verilmiştir.»

■ 1433 sayı ve 25 Şubat 1930 tarihli Resmi Gazetede TPKK hakkında 1567 nolu Kanunun 1 nci maddesi aynen şu şekildedir :

Madde 1. (20.2.1954 - 6258)
Kambiyo, nakit esham ve tahvilât alım ve satımının ve bunlar ile kıymetli madenler ve kıymetli taşlarla bunlardan mamûl veya bunları muhtevi her nevi eşya ve kıymetlerin ve ticari senetlerle tediyeyi kemine yarıyan her türlü vasıta ve vesikaların memleketten ihracı veya memlekete ithalinin tanzim ve tahdidine ve Türk Parasının Kıymetinin Korunması zımında kararlar ittihazına İcra Vekilleri Heyeti selâhiyetlidir.

TENKİTLER :

— Kararda ve tebliğlerde «mamûl madde» tanımı yapılmamıştır. Mamûl maddenin tarifi ülkemizde, çeşitli mülâhazalarla birkaç şekilde yapılmaktadır. (Sanayi kredilerinde mlî ve istatistikî mülâhazalarda olduğu gibi). Mamûl deyiminin kapsamının ne olduğu henüz bilinmemektedir. «Mamûl Madde» listesinin 6802 sayılı Gider Vergileri Kanununa bağlı 1 nci tabloda (İlk İstihşâl Maddeleri Tablosunda) bulunan mallar olduğu sanılmaktadır. Diğer bir kanıya göre de istihşâl maddeleri tablosunun, 11 Mart 1964 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 440 sayılı İktisadi Kamu Kuruluşları Kanununun 24. maddesine ilişkin tablolar olduğu söylenmektedir.

— «Fiyat Artışı» ifadesi de açıklık gerektirmektedir. Mamûl maddelerin çeşitli fiyatları vardır. (Fabrika maliyet fiyatı, fabrika CIF ve FOB satış fiyatı, toptan ve perakende alış-satış fiyatları, peşin, vadeli fiyat vs. gibi).

— «Fiyat kontrolerinin bütün sınaî ürünlere teşmil edilmesi faydadan çokzarar getirecektir.»

— «Tekrar, tekrar fiyat arttırımı için ön izin alınması zor ve uzun işleyen bir kontrol mekanizmasıyla herkese büyük sıkıntılar getire-

cektir. Kontrol mekanizması bu ha-
liyle ekonomi dışıdır.»

— «Uygulamada fiyat kontro-
lu değil, fiyat dondurma niteliğinde
bir tedbirin alınmış olunduğu görül-
mektedir. Ücretler ve kiralara da
dondurulması gerekmektedir.»

— «Binlerce malın fiyat araş-
tırmasını yapmak olanaksızdır. Bil-
dirilen zamların tetkiki mevcut kad-
ro ile ancak üç ayda neticelenir.»

— «Kararname FKK'nin görev
sahasını fevkalâde genişletmiştir.
Geniş ve yetmişmiş kadro olmadan,
organizasyon olmadan mamûl mad-
de fiyatlarındaki artış taleplerinin
incelenmesi olanaksızdır.»

— «FKK'nen aldığı kararlar
gerçeği yansıtmadığı gibi piyasada
da darlığa sebebiyet vermektedir.»

— «FKK'ne yapılan müracaat-
lar için Komite ilgilileri hiçbir süre
ile bağlı olmadıklarını ifade etmek-
tedirler.»

— «Kararnamenin hukukî mes-
nedi bulunamamıştır. Müeyyideler
çok ağırdır ve Anayasa tekniği ba-
kımından hatalı bir durum vardır.»

— «Mal fiyatını arttırmanın
Türk Parasını değerini korumak yö-
nünden ne şekilde müdafaa edile-
ceği şüpheli görülmektedir.»

— «FKK Milli Korunma Kanu-
nu düzeyinde düşünülerek kurul-

muştur. Ancak Millî Korunma Ka-
nunundaki maddelerin, Komitenin
şartlarını gösteren maddeler ile
düzen, açıklık ve belirti yönünden
benzemezlik içinde bulunduğu gö-
rölmektedir. Millî Korunma Kanu-
nundaki maddelerde mamûllere ta-
ninan kâr hadlerinin her mamûle
göre isimlendirildiğinden kanunun
tatbikatında FKK'de olduğu gibi ak-
saklıklara rastlanmadığı görölmek-
tedir.»

TAVSİYELER :

1) «FKK yerine dünyada uy-
gulaması yapılan ve belirli süreyi
kapsayan «Fiyat ve Ücret Dondu-
rulması» yürürlüğe konmalı ve bu
3-6 ay sonra kaldırılmalıdır.

2) «Mahdut sayıda mamûlün
fiyatı yakından takip edilmelidir.»

3) «Devletin ekonomik istik-
rar için almak zorunda olduğu ted-
birler tüccar ve sanayicilere karşı
değil, tüccar ve sanayicilerle bera-
ber alınan tedbirler olmalıdır. Res-
mî ve Özel Kuruluşlar işbirliğine
itmelidirler.»

4) «İthal Malları Fiyat Kontrol
Dairesi Personeli FKK çalışmalarını
na yardımcı olmalıdırlar.»

5) «Kararnameye açıklık geti-
rilmeli, başlangıçta kapsamı geniş
tutulmamalı, kapsama giren ma-

müllerle ayrıntılı olarak belirtilmelidir.»

6) «Gerekli organizasyon süratle teşkil edilmelidir.»

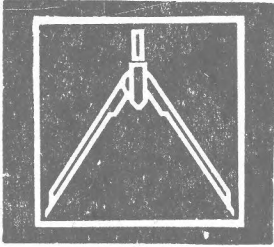
7) «FKK'ne müracaatlarda formalite ve tetkik şekli resmen ilân edilmelidir.»

8) «Müracaatlardan alınacak cevaplar kesin bir müddet ile sınır-

landırılmalıdır. Müspet veya gerekçeli menfi cevap Komiteden alınabilmelidir.»

9) «Kontrolün başarıya ulaşabilmesi için ilgili meslekî kuruluşlar ile işbirliği yapılmalıdır.»

10) «Gıda maddesi fiyatlarının kontrolü yetkisi FKK'nin denetimi altında mahallî idarelere verilmelidir.»

Uluslararası Ekonomik ve Parasal Durum (*)

Çeviren: Dündar MURADOĞLU

(Bankalar Mesleki Birliği'nin «Association Professionnelle des Banques» yıllık raporundan özetlenerek aktarılmıştır.)

1971 yılı, önemli bir dolar ve uluslararası ödemeler bunalımı ile olduğu kadar, ekonomik büyümedeki hemen hemen genel bir yavaşlamayla da belirlenmiştir. Bununla beraber, Onlar Grubu tarafından kararlaştırılmış olan kambiyo pariteleri ayarlamaları, daha köklü ve

Bretton Woods sisteminin daha uzağında bir reform yapılması ümidiyle, dünyada gittikçe büyüyen bir endişeyi yatıştırıyor ve yatışması için gerekli şartları yaratıyorlardı.

Gerçekten, altın piyasasındaki çalkantıya ve bilhassa, yaz başından beri, İngiltere hükümetini sterlini dalgalanmaya bırakmağa sevkeden malî güçlüklerle rağmen, bütün 1972 yılına çok iyi bir duygu hâkim olmuştur. Sanayi ülkelerinin çoğu yeni bir refah dönemine girmişlerdir, fakat Avrupada hayat pahalılığı o dereceye varmıştır ki bütün endişelerin birinci plânına geç-

(*) «BANQUE» Dergisinden alınmıştır.

miş ve enflasyon sorununu çözümlemese bile, kısa vademde iktisadi faaliyete yeni bir frenleme tehlikesi getirmesi pahasına, parasal daralma tedbirleri artmıştır.

Carî yılın ilk haftaları zarfında kambiyo piyasaları, on dört ay içinde ikinci defa olmak üzere, 13 Şubatta, % 10 bir dolar devalüasyonu ile sonuçlanan yeni bir bunalımla sarsılmışlardır. Hiç değilse şimdiye kadar edinilen tecrübe, batı dünyası ekonomik konjoktürünün uluslararası parasal sistemin bozukluklarından artık sıkıntı duymadığını gösterdiği üzere, bu olay soğuk kanlılıkla karşılanmıştır.

Büyümeye Dönüş :

1971 in tedirginliği sınaî ülkelere eşitsiz olarak ulaşmıştır: A. Birleşik Devletleri, Federal Almanya Cumhuriyeti, İtalya, İngiltere ve İsveç hacim itibarıyla % 3 ün altında bir gayrı safi milli hasılâ artışı haddi tanımışlar, halbuki Japonya, Fransa, Kanada ve Hollanda % 5 e yakın, hattâ bu oranın biraz üstünde bir gayrı safi millî hasılâ yükselişi ile nispeten tatminkâr bir büyümeyi devam ettirecek bir seviyeye erişmişlerdir.

1972 de konjoktür, belirgin olarak daha elverişli bulunmaktaydı. Çok kuvetli kalkınma A. Birleşik Devletleri ve Japonyada gecikme

ile, Belçikada, İngilterede, İtalyada, Kanadada çok daha az şiddette belirmiş, Fransa ise reel anlamda gayrı safi milli hasılâda % 5,8 bir artışla müsait bir durumu muhafaza etmiştir.

Doğu Avrupa ülkelerinde ve özellikle S.S.C.B. den 1972 yılı, resmi belgelere göre, tarımda olduğu kadar sanayide de vasat bir durum arz etmiştir.

Her şey bizi şuna inanmağa sevketmektedir ki 1972 nin verdiği hızla 1973 te, bütün batı dünyasında, bilhassa şimdiye kadar çaba harcamakta olan memleketlerde gelişme tamamlanmış olacağından, büyüme meydana gelecektir.

Fiat Yüksekliğinin Sürekliliği ve Ağırlaşması :

Sanayi üretimin artışı, maalesef çok çabuk ve 1971 dekinden çok daha önemli bir hayat pahalılığına eşlik etmiştir. 15 ağustos 1971 de tesis edilen ücretlerin mürakabesi (I. safha) ve patronların, işçi sendikalarının ve tüketici mümessillerinin el birliğiyle oldukları yerde tutulan fiatların blokajını üç ay uzatmak suretilye (II. safha), yalnız A. Birleşik Devletleri toptan ve perakende fiat artışlarına ait göstergeleri % 3,5 civarında yöneltmeği başarmıştır. Bunun dışında hayat pahalılığı, Kanada ve Ja-

ponyada % 5 i, Belçikada, Fransada, Federal Almanya Cumhuriyetinde, İsviçrede v.b. de % 6 yı, İtalyada, İngilterede, Hollandada % 7-8 i, İspanyada % 9 u ve hattâ Norveçte % 10 u geçmiştir.

Böyle bir gelişme, geçen yıl kendiliğinden, enflasyonun derinliğinde dikkati çeken sebepler hakkındaki görüşmeyi sürdürmüştür. Başka alanlarda olduğu gibi bu sahada da, hâkim ve az veya çok devamlı konular mevcuttur : Önce her ülkenin kendine özgü sorumluluklarını gerçek değerinden daha az kıymetlendirmek ve uluslararası aşırı likidite yaratılmasının A. Birleşik Devletlerinin ödemeler dengesi açıklarıyla altın-kambiyo ölçü sistemine bağlı olduğuna işaret etmek itiyat haline gelmiştir. Bugün, parasal teorilerin etkisiyle, bankaları çok cömertçe kredi dağıtımlarından ve bu suretle birçok ülkede müşahede edilen parasal disponibilitenin pek çabuk artmasının kökeni olmalarından dolayı suçlamağa alışılmıştır.

Hakikatte enflasyonun birçok nedenleri olup bunlar birbirleri üzerine tepki yapmaktadırlar. Tarım ürünlerine ait fiatları destekleme politikasındaki yansımalar dikkate alınmasa bile, hizmetler kesimindeki verimlilik artışının yavaşlığı ve tesadüfen, ham madde fiatları-

nın yükselmesi, 1972 de, A. Birleşik Devletlerinde, Kanadada, İsviçrede ve Federal Almanya Cumhuriyetinde % 7 yi; Fransada, Belçikada, Hollandada ve İtalyada % 11-14 ü; Japonyada % 15 i ve İngilterede % 18 i bulan veya geçen saatlik ücret yükselişlerinin mamûllere ait imalât masraflarını azaltmağa ve hizmet bedellerini daha da artırmağa yetenekli bulunmadıkları aşikâr olarak görünmektedir.

A. Birleşik Devletlerinde elde edilen başarılar geçici bile olsa, bu ülkenin verdiği misal enflasyona karşı tek etkili vasitanın bir gelir politikası uygulamak olduğunu ispata yönelmektedir. Diğer sanayi memleketleri aynı sonuca erişmekten uzak bulunmaktadırlar, çünkü her biri fiat yükselişlerinin sorumluluğunu diğerinin üzerine atmağa vesile aramakta ve kimse kurtarıcı tepkiyi göstermek için fedakârlık yapmayı kabul etmemektedir. Bu mevzuda Kamu İdareleri, İngilterede olduğu gibi, gelilerdeki artışı disipline sokmağa teşebbüs etmekteyseler de bu çabaları sendikaların kuvvetli muhalefetiyle karşılaşmaktadır.

Son yılların tecrübesi göstermiştir ki bundan böyle, büyümenin yavaşlaması ve işsizliğin artması mutlaka ılımlı bir sosyal hak iddiasını gerektirmez, tam aksine, ücretlerdeki esas yükselişler, aşırı

ekonomik ısınmanın ve işçiliğin kıt bulunduğu zamanda meydana gelmektedir.

Bu vakia ortaya birçok sorun çıkarmakta ve bilhassa para hacminin çok çabuk artışının genellikle enflasyonun sebebinden ziyade sonucu olduğunu akla getirmektedir. Birçok memlekette -Fransa hariç- bütçe, verdiği açık derecesinde toplam talep fazlasını sürdürmeğe katılmaktadır.

Netice şudur ki Kamu İdareleri, bir gelir politikasını uygulayabilmek ve bütçe harcamalarını kısıtlamak hususunda kendilerini yeterli kadar güçlü hisetmiyorlarsa onlara çoğu kez hayali, aldatici fiatları kontrol etmek ve bir daraltıcı para politikasına başvurmadan başka çare kalmamaktadır. Bu da onların 1972 de yapmaktan kaçınmadıkları bir şeydir.

Enflasyonla Mücadele :

1972 nin ilk ayları zarfında, merkez bankalarının politikası nispeten özgür bir düşünüş arz etmekteydi; bu siyaset, örneğin, kâh kredilerin genişlemesini sınırlayan tedbirlerin kaldırılması (Hollanda), kâh mecburi rezervler seviyesinin alçaltılması (Federal Almanya Cumhuriyeti) veya reeskont tavanlarının yükseltilmesi (Belçika), kâh resmi iskonto haddinin indirilmesi

(Belçika, Federal Almanya Cumhuriyeti, Hollanda, Japonya, İtalya) şeklinde belirtmiştir.

Bu eğilim uzun sürmemiştir.

Önce sterlin bunalımı birçok ülkedeki yetkili mercileri, göçebe sermayelerin beklenmiyen girişlerini kösteklemeğe yönelik tertibat almağa veya mevcut düzeni güçlendirmeye sevketmiştir.

Gerginliklerin artması, aynı zamanda Avrupada, enflasyonla aşağı yukarı genel bir mücadele hareketini gerektirmiştir. Avusturyada, İspanyada, İngilterede, İtalyada, Hollandada, etkisizliği zaten apaçık olmasına rağmen, fiatları kontrol hususunda az veya çok yaygın tedbirler kabul edilmiştir.

Kısa vâdeli faiz hadlerinin, 1973 ün başlarında da devam eden ve gittikçe yükselen bir gelişmeye başladıkları sırada Washington anlaşmalarından çok kısa bir süre sonra bu hadlerde göze çarpan bir düşüş imkân dahiline girmiştir.

Sonuç olarak, sınırlayıcı ter-tipler, bilhassa «özel depozitolar» kuruluşu veya mevcut mecburi rezervler sisteminin takviyesi suretiyle, artırılmıştır. Fakat bazı ülkelerde, bu para politikasının daralması etkili olamamak tehlikesine maruz bulunmaktadır, zira söz konusu politika kamu maliyesinin

1 Ocak 1971'den 15 Mart 1973'e kadar resmî iskonto haddinin gelişimi (1)

	1971		1972	1972	1973
	1 Ocak	31 Aralık	30 Haziran	31 Aralık	15 Mart
Danimarka	% 9	% 7,5	% 8	% 7	% 7
İngiltere	% 7	% 5	% 6	% 9 (2)	% 8 3/4 (2)
İsveç	% 7	% 5	% 5	% 5	% 5
Belçika	% 6 1/2	% 5,5	% 4	% 5	% 5
İspanya	% 6 1/4	% 5	% 5	% 5	% 5
Fed. Almanya Cumhuriyeti	% 6	% 4	% 3	% 4,5	% 5
Hollanda	% 6	% 5	% 4	% 4	% 4
Japonya	% 6	% 4 3/4	% 4 1/4	% 4 1/4	% 4 1/4
İtalya	% 5 1/2	% 4 1/2	% 4	% 4 (3)	% 4
Kanada	% 6	% 4 3/4	% 4 3/4	% 4 3/4	% 4 3/4
Avusturya	% 5	% 5	% 5	% 5 1/2	% 5 1/2
A. Birleşik Devletleri	% 5 1/2	% 4 1/2	% 4 1/2	% 4 1/2	% 5 1/2
Norveç	% 4 1/2	% 4 1/2	% 4 1/2	% 4 1/2	% 4 1/2
İsviçre	% 3 3/4	% 3 3/4	% 3 3/4	% 3 3/4	% 4 1/2

(1) Banque de France'in iskonto haddi bu tabloda yer almamaktadır, zira o anlamının büyük bir kısmını kaybetmiştir ve sadece bir eğilimin tanıtıcısı olarak nazarı itibara alınmaktadır.

(2) Her hafta düzenlenen (16 Ekim 1972'den beri) ve avanslara ait asgari had.

(3) Aralıkta, Banque d'Italie tarafından kısa vâdeli avanslar için taban haddin % 3 1/2 den % 5 1/2 ye yükseltilişi.

dengesizliğine karşı gelmektedir. 30 ve 31 ekim tarihlerinde Lüksemburg'da hazır bulunmuş olan Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkeleri maliye bakanları tarafından «önceden uzun çalışmalar sonucu hazırlanmış olan bütçe projelerinin, değer bakımından gayri safi millî hasılâ artışından daha fazla her masraf çoğalışından kaçınmak suretiyle, katı bir biçimde uygulanışı ve enflasyon dolayısıyla meydana gelen tesadüfi gelirlere ait artık-değerlerin yeni harcamaları etkilememesi, açığın her türlü parasal finansman yolu ile kapatılmasından vazgeçilmesi»nin tespit edilen amaçlar arasında bulunmasına da şaşmamak imkânsızdır.

Bundan başka bakanlar, fiatlarla gelirler arasındaki yarışı yavaşlatmak için, sosyal iş ortakları arasında bu konuda bir çaba gösterilmesini önermişlerdir.

Çok kere herkesin kabahati yüklendiği kimseler olarak gösterilen bankalar, birçoğunun bunun dışında kalması gerekse bile, enflasyonun başlıca sorumlusu değildirler.

Uluslararası Parasal Sorunlar :

1971 aralığında Washington'da imzalanan anlaşmalar, dünyadaki başlıca paraların kambiyo hadleri arasında istikrarsızlık intaç eden

tedirginlik havasını dağıtmak ve uluslararası kuruluşlara para sisteminde bir reform projesi hazırlamak için lüzumlu fasılayı bırakmak amacını güdüyorlardı.

Tam iş gücü kullanımı, fiat istikrarı, ödemeler bilânçosunun dengesi, gibi bütün ekonomi politikası ile çoğu kez çelişmeli amaçları bağdaştırma için A. Birleşik Devletlerinde başlayan ve birçok ülkenin karşılaşmış oldukları güçlüklerle rağmen bu gayeye, aşağı yukarı 1972 de varılmıştır. Özellikle şu husus inkâr edilemez ki dolar-daki güven, ilkbahar ve sonbaharda olmak üzere, iki hamlede teessüs etmiştir. Bununla beraber sokak olayları yatışmanın dayanıksız olduğunu göstermişlerdir : Dok işçilerinin ulusal bir grev tehdidinde bulunmaları ve İngilterenin ticaret dengesinin bozulması ile başlayan sterlin bunalımı, temmuz başında doların zararına gerçekten yersiz bir telâş yaratmıştır. Avrupa Ekonomik Topluluğu maliye bakanlarının, 10 temmuzda bir defa daha doğruladıkları gibi, kambiyo hadlerinin bünyesinin muhafaza etmek hususundaki kararları, dolar akımından en çok rahatsız olan ülkelerin, kontrollerini veya kısa vâdeli sermaye hareketlerini geri çevirmek için düzenlerini güçlendirmeleri ve nihayet Fédérale Réserve Banque - New York'un, 1971 ağus-

tosundan beri ilk kez yeniden destekleme müdahalesinde bulunması neticesinde buhran başladığı gibi süratle sona ermiştir.

Amerikan ekonomisinin elverişli görünümü ve fiatların yükselişine karşı A. Birleşik Devletleri hükümeti tarafından elde edilen örnek olma niteliğindeki sonuçlar sayesinde dolar, sonbaharda, hattâ dikkati çekecek derecede güçlenmiştir.

1973 başında, A. Birleşik Devletlerinin cari ödemeler dengesi açığının, 1972 yılında, çok büyük bir meblâğ, 1971'deki 3 milyar dolardan daha az olana nazaran, 8 milyar dolara yakın (yalnız 6,4 milyar doları ticaret bilânçosuna ait olmak üzere) olduğu görülünce, temel denge açığının, bir önceki yıldaki gibi, 10 milyar dolara yakın bulunmasına rağmen, dolara karşı mevcut itimat yeniden azalmıştır. Bilhassa Japonya ve Kanada ile yapılan alış verişlerde A. Birleşik Devletlerinin ticaret bilânçosu önemli bir eksi bakiye arz etmekte, halbuki Ortak Pazar ülkeleri ile yapılan mübadeleler aşağı yukarı dengeli bir durumda bulunmaktadır.

Bu süre içinde, İtalya tarafından, 20 ocak 1973'te, çift bir lîret piyasasının tesisi ve 3 gün sonra, İsviçre Konfederasyonu yetkililerinin dolar satın alınmasını geçici

olarak durdurma kararları, 5 - 12 şubat tarihleri arasındaki hafta zarfında en yüksek noktaya erişmiş bulunan ve 13 şubatta % 10 oranında bir dolar devalüasyonu ile birdenbire çözülen kambiyo piyasası üzerinde çok sert bir çalkantıya sebep olmuştur.

Fransa, kâh teknik - frank için çifte piyasa, - kâh ruhsal - marttaki seçimlerden doğan kararsızlık - nedenlerle bu bunalımdan masun kalmıştır.

Bu koşullar altında doların devalüasyonu, hem mutad anlaşmazlık dalgalarına eşlik etmiş ve hem de bunlar tarafından izlenmiştir; şöyle ki, bazı ülkelerin paralarını yüksekte (Japonya) veya alçakta (İtalya) dalgalanmaya bırakmağa karar vermiş bulunmalarına mukabil diğer bazıları ise bir parite değişikliği ilân etmişlerdir.

Görünüşte birkaç gün için teessüs eden sükûnet devamlı olmamıştır. Altın kurlarının hızla yükselişi ve bir süre sonra, doççe mark, florin, Belçika frangı ve nihayet Fransız frangı karşılığında yoğun bir dolar arzı, 2 martta, Avropanın başlıca kambiyo borsalarının kapatılmasına müncer olmuşlardır.

Müteakip haftalarda, uluslararası düzeyde ve geçici bir çözüm bulmak zarureti gerekçesiyle arka

arkaya toplantılar yapılmıştır. 11 martta, A.E.T. nun altı ülkesi (Fransa, Federal Almanya Cumhuriyeti, Benelüks Devletleri ve Danimarka) maliye bakanları kendi merkez bankalarının doları desteklemek zorunluğundan kurtarmağa ve paralarını aralarında % 2,25 marj sınırları içinde - Bon hükümeti, piyasa üzerinde çok kuvvetli gerginliklerden kaçınmak için DM 'i önceden % 3 reevalüe ederek - çalkalanmaya bırakmağa karar verdiklerinde bu yolda önemli bir adım atılmış demektir. Daha sonra, İsveç, Norveç ve Avusturya - bu sonuncusu şilinin % 2,25 reevalüasyonunu müteakip - kuvvetli paralar tarafına iltihak etmişlerdir.

Nihayet, 16 martta Pariste, on dört ülkenin maliye bakanları ve merkez bankaları guvernörlerini biraraya getiren uluslararası bir görüşmenin, özellikle, A. Birleşik Devletlerinin tesadüfen genişletilmiş karşılıklı kredi kolaylıkları yardımı ile doları desteklemek için «uygun zamanlarda» kambiyo piyasalarına müdahale etmeği kabul etmesi, göç etmiş dolarların A. Birleşik Devletlerine dönmesini müsaait bir duruma getirmek maksadı ile olduğu kadar beklenmiyen sermaye hareketlerine engel olmak için de tedbir alınması ve ilgili hükümetlerin enflasyonu durdurmak için çaba göstermeleri, gibi oldukça be-

lirsiz bazı hususlarda mutabakatla sonuçlandığı görülmektedir.

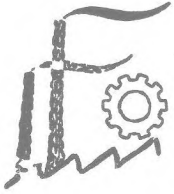
Bu temenni beyanları bir yatışma havası yaratmağa ve kambiyo piyasalarının normal bir çalışma yapabilmelerine imkân vermeğe yönelikti. Şurası da doğrudur ki temel sorunlar çözümlenmemiştir ve uluslararası malî alanda devamlı bir düzenin tesisi gittikçe daha elzem ve müstacel görünmektedir. Bu hususta, geçen eylülde Uluslararası Para Fonu tarafından vücuda getirilen ve Yirmiler Komitesi diye adlandırılan yeni Guvernörler Konseyi Komitesi'nin çalışmaları çok büyük bir önem arz edecektir. Kambiyo paritelerinin ayarlanması kıstasları, altının rolü ve özel çekme hakları, merkez bankalarının ellerinde bulunan dolarlara yeniden hiç değilse kısmi bir konvertibilite tanımak, gibi belli başlı noktalar üzerinde çetin müzakereler yapılması beklenmelidir. Gelecek sonbaharda G.A.T.T. tarafından taahhüt edilen tarifeler konusundaki görüşmelerde de A. Birleşik Devletleri külfetli zorunluklar serdetmek hususundaki isteğini saklamıyacağı için A. Birleşik Devletleri ile genişlemiş Avrupa Topluluğu arasındaki ticari ilişkiler bakımından da durum aynı olacaktır.

Bu koşullar altında Avrupa Topluluğu Konseyi tarafından, 1972

de, ekonomi ve para konularında daha sıkı bir birlik vücuda getirilmesi maksadıyla sarfedilen gayretlerin, yol boyunca zuhur eden arızalara rağmen, genişlemiş Top-

luluk üyesi ülkelerle A. Birleşik Devletleri arasında devam edecek tartışmalarda aynı görüşe sahip bir cephe arz edecek şekilde aralıksız izlenmesi zaruridir.

— 0 —

Ayın İktisadi - Mali - Hukuki ve Sosyal Mevzuatı

Derleyen: Mehmet EMANET
Mali Müşavir ve Muhasebeci

Sosyal Sigortalar kurumu Toplu sözleşmelerle verilen yemek bedelleri için yürütülmekte olan tatbikatı değiştirmiş bulunmaktadır. Son değişiklikle ilgili genelgeyi yayınlamayı uygun gördük. Genelge aynen aşağıdaki gibidir.

... İşyeri işçilerinize Toplu Sözleşme gereğince ödenen yemek bedelleri ile ilgili olarak Yargıtay 10 uncu Hukuk Dairesince itti haz olunan 18.9.1973 tarihli E-1973/436, K-1973/349 ve E-1973/437, K-1973/350 sayılı kararı ile yemek bedellerinin aynı yardım niteliği taşımadığı dolayısıyla sigorta

primlerine matrah itti haz edilmesi lâzım geldiği hükme bağlanmış ve anılan dairenin bu konudaki içti ha dinin da bu yolda olduğu öğrenil miş bulunmaktadır.

Bu itibarla, bu kere beliren kazai içti hat nazara alınarak : Bu nedenle sigortalılara ödenen yemek bedellerinin, aynı yardım mahiyetinde olmaması sebebiyle, sigorta primlerine matrah itti haz edilmesi,

Ayrıca sigortalılara elbise bedeli, ayakkabı bedeli, ve yakacak bedeli gibi ödenen paraları, yemek bedelinden ayrı olarak sigorta

primlerine tabi olması lâzım geldiği yolunda yürütülmekte olan tatbikata devam olunması gerektiğini...

VERGİLER TEMYİZ KOMİSYONU DAİRE 1. KARARI :

Kayıt No : 1973/2703

Karar No : 1973/5368

Karar Tarihi : 9.10.1973

Konu : Beyanname verilmesi nedeniyle re'sen takdir yolu ile salınan verginin, itiraz komisyonunca, cezanın kusura tahvili suretiyle tadilen tasdikine karar verilmesi Hk.

Temyiz komisyonu kararı :

213 sayılı Vergi Usul Kanununun 30 ncu maddesinin 2 nci fıkrası dışındaki sebeplerden dolayı takdire baş vurulması halinde maddi delillerin mevcut olmadığı farzedilerek, tayin olunan matrah aynen kabul edilmekte ve Danıştay içtihadı da bu yolda tecelli etmekte idi. Bu kerre aynı konudaki 28.12.1972 gün ve K. 1970/7466, K. 1973/8196 sayılı ve benzeri danıştay kararları ile, Takdir Komisyonunca anılan kanunun 31/8 nci maddesi hükmüne aykırı olarak takdirin müstenidatının gösterilmemesi veya gösterilen müstenidatın vergi matrahının tesbit ve teşekkülünü

ispat edecek nitelikte ve inandırıcı bulunmaması halinde, takdir kararının ispat vasıtası olma niteliğini kaybedeceği bu durumdada mükellef defterinin sıhhsizliğine hükmedilemeyeceği kabul edilmiştir. Yine aynı kararlar da belirtildiği üzere yetkili elemanlar veya takdir komisyonlarınca incelenmemiş olup, ilk defa itiraz komisyonlarına ibraz edilecek defterlerin sonradan düzenlenmiş olması ihtimali mevcut bulunmakta ise de durumun böyle olmadığını, mükellefin ticari uğraşısı ve iş nevi o işyerinde ki objektif kâr yüzdesini geçmiş yıl kazançlarını iş hacmi veya sefer adedi, gider bildirimi, blanço esasına göre defter tutan mükelleflerde vergilendirme dönemi başındaki sermaye miktarı emsal müesseselerin beyan ettikleri matrahlar, çalıştırılan hizmetli ve işçi sayısı olayın mukabil incelemeyi elverişli olup olmaması gibi matrahın tekevün ve tesbitine elverişli bilgilerin mükelleflerden, vergi dairesi veya diğer mercilerden sağlanarak re'sen veya yaptırılacak bilirkişi incelemesi ile tesbiti mümkün bulunmaktadır.

Belirtilen hususlarda yapılacak inceleme sonucu defter ve belgelerin ihticaca salih olduğu kanısına varılması halinde matrahın buna göre, aksi halde elde edilen bilgi ve karinelere göre tesbit edilmesi gerekmektedir.

Olayda takdir komisyonu kararı yukarıda açıklanan esasları ihtiva etmemesine ve umumi ifadele- re müstenit bulunmasına rağmen tayin olunan matrahın komisyonca aynen kabulünde isabet görülme- diğinden açıklanan esaslar daire-

sinde ve gerekirse bilirkışı ince- lenmesi yaptırıldıktan sonra hasıl olacak sonuca göre yeniden bir karar verilmek üzere mükellef tem- yiz isteminin kabulü ile itiraz ko- misyonu kararının bozulmasına ka- rar verilmiştir.

beciya

Dağıtım Kesiminde Rasyonelleşme Hareketi

Yazan: OCDE Sanayi Komitesi

Çeviren : Dündar MURADOĞLU

Dağıtım kesiminin rasyoneleşmesi «ki bunun konusu asgari işle-azami müessiriyete erişmektir -münhasıran ticarî kesim bakımın-dan değil fakat sanayi imalâtta ger-çekleşen verimlilik kazancının tüketiciler yönünden de kayba uğra-masına imkân vermemesi dolayı-siyle ekonominin bütün içinde çok büyük bir önem arz etmektedir.

(*) «L'Observateur de l' O C D E»
Dergisinden alınmıştır.

Not :

OCDE (Organisation de Coopération et de Développement Economiques) (İktisadi İşbir-liği ve Kalkınma Teşkilâtı).

Rasyonelleşme Vasıtaları :

Teşebüsler masraflarını üç şe-kilde azaltmak yolunu aramışlardır:

— Bir ekonomik yığışma (te-merküz) vasıtasıyla basamak yani ara ekonomiler vücuda getirerek;

— Mevzileşme değişikliği yapmak suretiyle bir mevki rantı arayarak;

— Dağıtım yöntemlerine tek-nik ve ticari yenilikleri kabul etti-rerek.

Ekonomik yığışma aşağıdaki iki şekilden birini almıştır : Teşeb-büslere ait boyutların büyümesi ve

dikey tamamlama. Birincisine ilişkin olarak, bütün ülkelerde ticari girişimlerin ortalama büyüklüğü toptan ticarete olduğu kadar perakende ticarete de daha çok artmıştır. Birçok hallerde teşebbüslerin muamele hacimleri ve işleri fazlalaştığı halde bunların adedi azalma eğilimi göstermektedir. Bu gelişme toptan ticarete, perakende ticarete nazaran daha belirgindir. Ekonomik yığılmanın, az veya çok ilerlemiş olarak, alabileceği ikinci şekil dikey tamamlamadır : Bu, perakende ticaretle toptan ticaret ve toptan ticaretle üretim kesimi veya her üç faaliyet sektörü arasında gerçekleşebilir. Bundan başka, bu çeşitli özel şekiller görevlerin tümünü haiz bulunabilir veya ilân ve muhasebe gibi, bunlardan sadece bazılarını üzerlerine almış olabilirler.

Toptan ve perakende ticaret arasındaki bütün fonksiyonlara yaygın dikey tamamlama bilhassa Finlandiyada inkişaf etmiştir. Bu ülkede en önemli tüketim kooperatifi piyasanın toptan kesiminin % 8 ini ve 4.600 perakende mağazasını biraraya getirmektedir. Bununla beraber bu tip tamamlama diğer memleketlerde de mevcuttur; nitekim Almanyada, bazı toptancı tüccarlar faaliyetlerini perakende satış sahasına da teşmil etmişlerdir.

Fabrikatörlerle toptancılar arasında da tamamlamaya ait bazı misaller bulunabilir. Almanyada, fabrikatörler, gittikçe daha sık rastlandığı biçimde, kendilerine ait toptan satış kuruluşları yaratmakta ve tüketicilere satış yapmak üzere ticari ortaklıklar tesis etmektedirler. Japonyada, otomobil veya ev işlerinde kullanılan elektronik cihazlar gibi, standardlaşmış bazı ticari eşyanın büyük seri imalatı için belli başlı fabrikatörler, kendilerine büyük ölçüde ticarileştirme kârı sağlayan bir dağıtım şebekesinin meydana getirilmesine çok faal bir şekilde katılmışlardır. İsveçte, ülkenin en büyük üretim girişimine sahip bulunan tüketim kooperatiflerinin durumunda olduğu gibi, tamamlama çoğu kez eksiksiz, tam olup fabrikasyon ve dağıtım kesimlerinin tümünü bir araya toplamaktadır.

İkinci bir rasyonelleşme biçimi, yeni ticari birimleri yerleştirme politikasının değişikliğinde ve şehirlerin çevresindeki nüfus yığılması ve otomobilin inkişafında yani çift yanlı bir sosyolojik gelişime sıkı sıkıya bağlı değişimde mevcut bulunmaktadır. İstatistikler, tacirler için şehirlerin çevresine yerleşmenin dahiline nazaran daha elverişli olduğunu göstermektedir.

Faaliyet plânlamasının gerçek-

leştigi ticari merkelzer gelişme halindedir. Bunlar Kanadada, daha 1964 de perakende satışlar toplamının, 1960 daki % 6,3 üne karşılık, % 10,3 ünü teşkil ediyorlardı. Japonyada, gayri resmi tahminlere göre, halen yaklaşık olarak 200 ticari merkez bulunmaktadır ki bunların satış toplamları bütün perakende ticaret hacminin takriben % 5 ine varmaktadır.

Bununla beraber bu tekâmülün hudutları vardır, zira bazı ülkelerin banliyö yörelerinde arazi azalmakta ve bundan ötürü (*) daha ziyade dikey olarak yapılmaktadır. Bundan başka, coğrafi temerküz bazı ihtiyaçları tatminsiz bırakmaktadır ki bu da daha uygun olarak yerleşmiş bulunan mağazalar silsilesine dahil olanların gittikçe gelişmesini açıklamaktadır.

Dağıtım kesiminde üçüncü bir rasyoneleşme tarzı, kullanma sırasında, işçilik ücreti masraflarını (serbest hizmet ve makineleşme) veya genel harcamaları azaltarak (indirim yapma) ve belirsiz bir yönetim dolayısıyla (örneğin elektronik beyin kullanılması) meydana gelen israflardan kaçınmak suretiyle yeni teknikler ve ticari tönemler bulunmuş olmasıdır. Serbest hizmet metodlarının toptan ticaret-

teki gelişimi genellikle perakende ticarettেকinden daha fazla olmuştur. Toptan ticarete, perakendecilerin bizzat gelip emtea almaya ve peşin ödemeye hazır oldukları, içerlerinde özellikle alçak fiatların arz olunduğu, serbest hizmetli toptan eşya antrepoları vücuda getirilmiştir. Perakende ticarete, meselâ İsviçrede, gıda malları satan mağazaların büyük çoğunluğu bugün serbest hizmet şeklinde faaliyet göstermektedirler. Birçok ülkelerde önceden yapılan ambalajlama işi perakende ticaretin inkişafını kolaylaştırmıştır : İngilterede, Belçikada, Hollandada ve Finlandiya da, bu koşullar altında çalışan mağazalar hızlı bir gelişme halindedirler; keza Japonyada perakende satışların % 8 ine tekabül eden 14000 serbest hizmet mağazası ve 1970 den beri İsveç besin ticaretinde serbesthizmet usulü % 82 oranında seçilmiş bulunmaktadır.

Bazı elle yapılan muamelelerin makineleşmesi de el emeğinden tasarruf sağlayan ve ücret masraflarını azaltan bir teknik teşkil etmektedir, ancak bu teknik toptan ticarete, perakende ticarete olduğundan daha geçerlidir.

Yakın zamanlarda «iskonto etme» (çok ilkel tesilserde satış yapma) yöntemlerinin başarı ile tutunduğu görülmektedir. İsviçrede,

(*) Gelişme.

«supermarché» denen büyük mağazaların ve «tenzilât yapan» mağazaların adedi artmaktadır ve İngiltere'de 1961'de 900 olan büyük mağazaların adedi (satış alanları 2000 ayak kareden veya yaklaşık olarak 200 metre kareden fazla olan serbest hizmetli, besin maddeleri satılan mağazalar) 1969'da 3300'e varmıştır (gıda maddeleri satışının % 25'i). Hollandada, 1969'da aynı sahada rekabet eden 128 satış kuruluşu «tenzilât» yöntemi uygulamaktaydılar. Nihayet A. Birleşik Devletlerinde, «besin maddeleri satan mağazalar» şubelerinin % 60'ını kısmen veya tamamen «tenzilâtlı satış» yapan müesseseler haline getirmişlerdir.

«İndirimli satış» biçimindeki yöntemlerin gelişmesi sayesinde, mümkün olduğu kadar dağıtım harcamalarını (ne ambalaj, ne de özellikle ikametgâhta teslimi değil) azaltmayı amaçlayan ve sergi salonlarında yapılan bu perakende satış şeklinin Kanadada olduğu kadar diğer ülkelerde de mevcut bulunduğu görülmektedir.

Ticaret kesimine, A. Birleşik Devletlerinde göze çarpan elektronik beyinlerin ithali, bunlar stokların en iyi envanterinin, en iyi giriş çıkış hesaplarının, en mükemmel talep tahminlerinin ve en belirli maliyet masrafları değerlendirmesi-

nin ve en belirli maliyet masrafları değerlendirmesinin yapılmasına imkân verebilmeleri dolayısıyla, verimliliğin artmasına katılmayı istihdaf etmektedir. Bir yandan toptancı teşebbüslerin boyutlarının büyük oluşu ve diğer yandan ticaretin bu kesiminde mal yığımlarına ait değerlendirme işlerinin daha özel bir ehemmiyeti haiz bulunmaları nedeniyle, elektronik beyinlerin toptan ticarete kullanımı perakende ticaretteline nazaran daha yaygın bulunmaktadır. A. Birleşik Devletlerinde toptan ticaret, hizmetteki elektronik beyinlerin % 6'sını istimal etmektedir.

Rasyonalizasyonun Sonuçları :

Dağıtım alanında rasyonalizasyon sonuçları dört doğrultuda eğitim arz etmektedir, şöyle ki rasyonalizasyon :

— Bir verimlilik artışı sağlamıştır;

— Rekabetin şartlarını tâdil etmiştir;

— Ticari istihdamda niteliğe ait bir değişiklik meydana getirmiştir;

— Küçük ticareti, yaşayabilmesi için, yeni işletme yöntemleri bulmağa mecbur etmiştir.

İstihdam edilen her şahıs tarafından yaratılan katma değer tahmini esas alınmak suretiyle dağıtım kesimindeki verimliliğin gelişmesi hakkında bir fikir edinmek kabildir. Bu görüş açısından, O C D E' nin raporu bazı ülkelerle ilgili verileri bir araya getirmektedir. Göze çarpan en önemli vakıa şudur ki dağıtım kesiminde verimlilik ekonominin bütününe nazaran daha yavaş artmakta ve bu dengesizlik nedeniyle ortaya çıkan gerginliğe bilhassa perakende ticaret sebebiyet vermiş gibi görünmektedir.

Gerçekten, rasyonalizasyon tedbirleri, toptan ticarete perakende ticarettekine nazaran ve aşağıda belirtilen nedenler dolayısıyla, daha çabuk ve daha etkili olarak uygulanmaktadır :

— Toptan ticarete girişimlerin en büyük boyutları ve en üst derecede yığılma;

— El emeğinden tasarruf sağlanmasına imkân verecek (örneğin, elle yapılan işlerin makineleşmesi) tekniklerin kabulüne daha çok rıza gösteren toptan ticaret tarafından gerçekleştirilen özgül işlerin tipi;

— Üretim kesimini toptan kesimle birleştiren ilişkiler: Üretici ile alıp satıcı arasında dikey tamamlanmaya doğru hasıl olan geliş-

meden hiç değilse kısmen ürkmüş bulunan (A. Birleşik Devletlerinde, bilhassa «giyim», «kuru besinler» ve «mobilya» sınıfları) toptan ticaret modernleşmek hususunda bir tür teşvik görmüş durumdadır. Dağıtım kesiminde verimliliğin nispeten yavaş artışının atfedilebildiği etkenler arasında özellikle bu sektörde kullanılan işçiliğin tecrübe ve kabiliyet bakımından yavaş olarak gelişmesi vakıası bulunmaktadır. Bu temayül, perakende ticaretteki ortalama ücretle imalât sanayiinde ve toptan perakende ticaretteki ortalama ücretle imalât sanayiinde ve toptan ticaretteki vasatı ücret arasında mevcut fark dolayısıyla daha da artmış olabilir. Diğer yünden, şu bir gerçektir ki perakende ticaret, sanayiinin rasyonelleşme çabalarını güçleştiren işleri aynı ölçüde yapmamaktadır. Netice itibarıyla, perakende ticaretin bu husustaki olanakları, iş gücünden tasarruf sağlayacak tekniklerin, özellikle tüketicinin arzusuna cevap verebilmek için bazı işlerin kişileştirilmesi zorunluğuna olan perakende ticaret kollarında, uzun bir süre daha tatbik edilemeyeceğinden, sınırlanmış bulunmaktadır.

Rekabette rasyonelleşmenin sonuçlarına gelince, ticarileştirme konusundaki son eğilimler, en düşük fiyatların çekiciliği üzerinde oynayan ticari gruplar ile hizmetin

ve mamulün niteliğini artıranlar arasında rekabetin güçlenmesini tevlit etmişlerdir. Fiatlarda dengeleşme kadar kalite ıslahı da sağlıklı yabileceği tahmin edilen bu yeni ve canlı rekabet yeri, perakende ticaretin bünyesindeki sosyal varlık koşullarının gelişimini açıklamaktadır. Fiatın tesiri alıcıların artan hareketliliğiyle, niteliğin etkisi de hayat seviyesinin ve satın alma gücünün yükselişiyle kuvvetlenmiştir.

Hollanda da, muhtelif mallara ait satış bölümleri bulunan mağazalar, daha yüksek fiatlara doğru yönelmiş talebi istismar eden sınai satış kuruluşlarının gelişmesiyle tehdit edilmeğe başladıklarında onlar da, düşük fiyatlı mallara nazaran daha üstün vasıflı ve pek çok çeşit emtea ihtiva eden ve en iyi tesislere sahip olmak suretiyle tüketicuyu kendine çekmek maksadını taşıyan serbest hizmetli büyük mağazalar vücuda getirerek tepkide bulunmuşlardır. Kanada da, büyük mağazalarla mücadele etmek için, arz olunan hizmet nevelerinin çeşitliliği yaygınlaştırılmak suretiyle, büyük «indirim» mağazaları meydana getirilmiştir. Böylece büyük mağazaların, geniş ve umumi emtea satış bölümleri, eczacılığa ait maddelerin satıldığı tezgâhlar ve tekel maddeleri satan dükkânlar vücuda getirerek kendilerine özgü fa-

aliyeti çeşitlendirdikleri kadar, sadece açık kaldıkları saatleri uzatma yoluna gittikleri de olmuştur.

Bu gelişme tüketim yönünden yapılan iki değişiklikle kolaylaşmıştır. Birincisi tüketicilerin az hareketli durumları ile belirlidir. Örneğin, 1970 de A. Birleşik Devletlerinde, otuz dört Eyaletteki tüketicileri himaye için bir kuruluşun mevcut bulunduğuna işaret edilebilir. İkinci olarak özel hizmetler tüketimindeki talep özel mallar tüketiminden daha hızlı artmış olup bu eğilim gelecekte daha da şiddetleneceğe benzemektedir.

Dağıtım kesiminin rasyonelleşmesi ticari istihdamdaki kalite ayırımında bir yaygınlaşma husule getirmiştir. Yüksek vasıflı iş gücü talebi düştükçe veya iyi nitelikli olmayanın arttıkça, eskiden hâkim durumda bulunan ortalama vasıftaki istihdamın hissesi de azalmıştır. Bu şartlar dahilinde, ticaretteki kullanımın yapısı gittikçe sanayideki istihdamın bünyesine benzemektedir. Bu gelişimde, bilhassa yönetimde, satın almalarda ve satışlarda karşılaşılan vasıflı işçilik kıtlığı, eski personeli yeni çalışmalara itibak ettirmek de zor olduğundan, bazı güçlükler yaratmaktadır.

Toptan ticarete işaret olunan rasyonelleşme, bu konuda bir mo-

dernleşme çabası gösteren ve rekabetin yeni bünyesinde bir rol oynayabilecek biçimde fiatlarını daha çok rekabet edebilecek bir hale getiren, dağıtımdaki küçük ve orta çaplı teşebbüslere karşı bir tehdit teşkil etmekteydi.

Küçük tacirler arasındaki elbirliği, satın alma grupları ve birbirleriyle isteyerek yaptıkları bağlantıları şeklini almış olmakla beraber ortaya başka örnekler de koymuştur. Bazı hallerde ise ilgililer, kendilerine ait ticari merkezler meydana getirmek imkânını bulmuşlardır. Günümüzde Hollanda da büyük perakende mağazaların yeni tipleri görülmektedir: Bağımsız perakendeciler sıkı bir işbirliği halinde çalışmakta ve faaliyetlerini aynı binada icra etmektedirler. Keza, Kanada da, mahalli ticaret merkezlerinin idarecilerini büyük çoğunlukla bağımsız küçük perakendeciler teşkil etmektedirler.

İmtiyaz sistemlerinin inkişafından başka bir çözüm şekli de bulunmaktadır: «Özgürlük sistemi». Hollanda da göz çarpan bu buluş A. Birleşik Devletleri ve Fransada da yayılmaktadır. Bu sonuncu ülkede bazı tüccarlar, bir uzmanla, belgeler kendi emirlerinde bırakılmak kaydıyla, bir sözleşme yapmak şeklinde yeni satış usulleri elde etmek yollarını aramışlardır. A. Birleşik

Devletlerinde, özellikle besin maddeleri satılan mağazalarla benzin dağıtımı ve otomobil bakımı yapılan istasyonlarda, mamullerin ve ödünç verme şeklinin yeknesaklığı, aynı ticari ünvanının kullanılması esaslarına müstenit bir imtiyaz mukavelesi sistemine rastlanmaktadır.

Küçük perakende ticaret de rakiplerine etkinlikle karşı koymak için başka imkânlar bulmuştur. Meselâ İrlandada, birçok aile bakkalları mükemmel işler başarmağa devam etmektedirler: Fiatları büyük mağazalardakinden daha yüksektir, bununla beraber onlar ve idare edenlere karşı, telefonla siparişler almak, ikametgâhta emtea teslim etmek, haftalık veya aylık tahsilât yapmak ve daha uzun süre açık kal-mak, gibi bazı hizmetler ifa etmektedirler. Belçikada, küçük perakende mağazacılık, müşterilere mümkün olduğu kadar geniş bir hizmet arz ederek, satıcı müşterinin, belli bir tipteki eşyanın birbirine uygun pek çok çeşidi arasından seçim yapmasına yol göstererek, çok uzmanlaşmış bir ticaret haline dönüşmektedir. Danimarkada da buna müşabih bir gelişme meydana gelmiş olup daha da belirli bir hal alacağı benzetilmektedir. Şu halde, uyanık küçük tacirlerin yeni duruma uyabilmelerine imkân verecek muhtelif usuller mevcut bulunmaktadır.

Belki de bu suretle, tüketicilere ait alışkanlıkların gelişmesi sonucu, küçük ticaretle temerküz ne-

ticesi ortaya çıkan büyük gruplar arasında yeni bir dengeye ulaşılmış olunacaktır.

— 0 —

beciya

**Sevgili
iktisatçılar...**

**Dergiye ilân
veriniz,**

*

**Dergiye ilân
bulunuz,**

*

**Zira bu eser
sizindir !..**

KARTVİZİTİN GAZETEYE KADAR
BÜTÜN BASKI İŞLERİNİZDE
EN YETKİLİ MÜESSESE
DİZGİ-BASKI (TİPO-OFFSET)-CİLT

YENİLİK BASİMEVİ

Cağaloğlu Yokuşu, Cemal Nadir Sokağı
Büyük Mîlâs Han No. 45-46-47-48
Telefon : 27 11 53 - 22 56 41 — İstanbul

ARSLAN

tek

veya

BLOK

• yapı tuğlası

• ateş tuğlası

ateş harçları

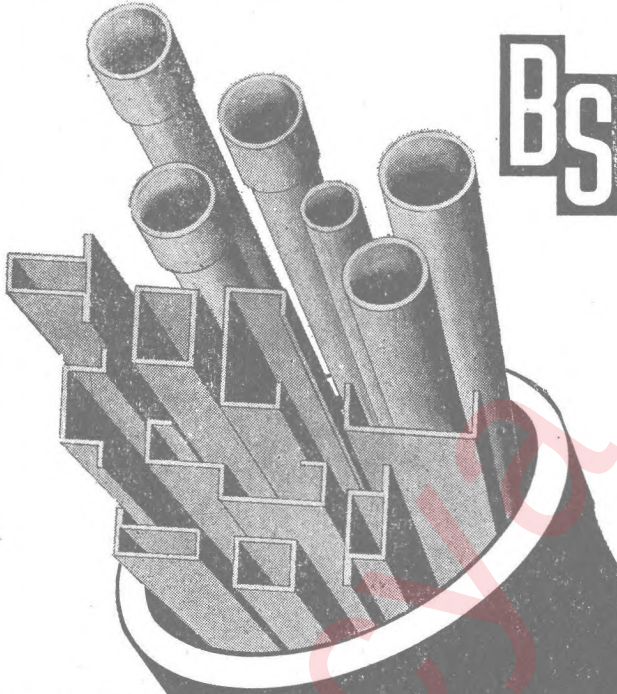
izolasyon tuğlası

EYÜP-İSTANBUL

Fab. : 23 22 10

Mz. : 44 30 40

st

BORUSAN
BORU SANAYİ ANONİM ŞİRKETİ
İSTANBUL
1958

SANAYİDE İNŞAATTA

borusan mamulleri

Merkez: Meclisi Mebusan Cad.No 325 Kat 1 Salıpazarı -İstanbul

Santral:44 74 80 (5 Hat) Müdüriyet:44 36 39 Satış:44 76 03 - 49 54 78

BUGÜNÜN
KÜÇÜKLERİ
YARININ
BÜYÜKLERİDİR.

ÇOCUKLARINIZI
TASARRUFA
ALİŞTİRİNİZ

T.C. ZİRAAT BANKASI

HOS BAG

**ŞARAP
SANAYİİNDE
KALİTE ve NEFASET
ÖRNEĞİNİ YİNE**

**TEKEL
SUNAR**

(Basın : 60434 - 46573)